

Drs. L. Tjoonk

DE PEKELA'S

Beknopte sociaal-economische verkenning van een deelgebied
van het Herinrichtingsgebied Oost-Groningen en de
Gronings-Drentse Veenkoloniën

Interne Nota No. 248

September 1980

Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Structuuronderzoek



18n ~~733/24~~

INHOUD

	Blz.
INLEIDING	5
1. AGRARISCH-STRUCTURELE ASPECTEN	9
1.1 De ontwikkeling van het aantal bedrijven	9
1.2 Cultuurgrond en bedrijfsoppervlakte	12
1.3 Wisselingen in het gebruik van de grond	14
1.4 Arbeidsbezetting, leeftijd van de bedrijfshoofden en opvolgingssituatie	15
1.4.1 Arbeidsbezetting	16
1.4.2 Leeftijd van de bedrijfshoofden en op- volgingssituatie	16
1.5 Rechtsvorm van het grondgebruik	17
1.6 Berekening	17
2. BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN	18
2.1 Grondgebruik en produktie	18
2.2 De hoofdberoepsbedrijven naar omvang	20
2.3 De hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfstype	21
2.4 Akkerbouw	22
2.5 Rundveehouderij	24
2.6 Intensieve veehouderij	27
2.7 Tuinbouw	28
2.8 Produktieomvang per arbeidskracht	28
3. VERWACHTE TOEKOMSTIGE ONTWIKKELINGEN	31
3.1 Het aantal hoofdberoepsbedrijven	31
3.2 Cultuurgrond en bedrijfsoppervlaktestructuur	32
3.3 Ontwikkeling van de produktieomvang	34
3.3.1 Het grondgebruik	34
3.3.2 De akkerbouw	34
3.3.3 De rundveehouderij	35
3.3.4 De intensieve veehouderij	37
3.3.5 De tuinbouw	37
3.3.6 De totale produktieomvang	37
3.4 De bedrijfsstructuur	38
3.5 Het aantal arbeidskrachten	39
3.6 De produktieomvang per bedrijf en per man	40
SAMENVATTING	41
BIJLAGEN	45

INLEIDING

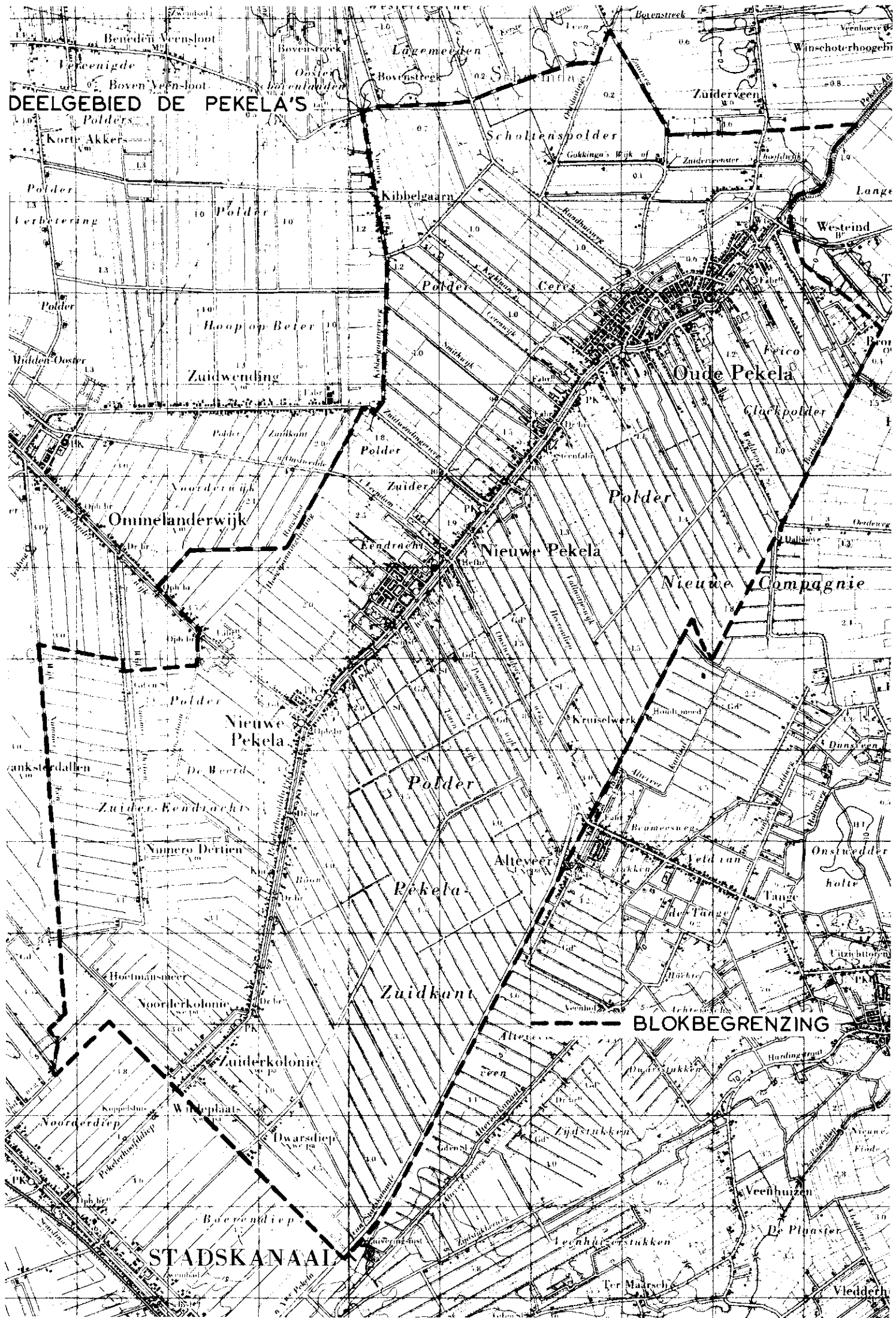
Ten behoeve van de Herinrichting Oost-Groningen en Gronings-Drentse Veenkoloniën zullen voor de 7 deelgebieden plannen opgesteld worden. Een van de onderdelen van deze planvoorbereiding vormt het opstellen van een landbouwstructuurrapport. In een landbouwstructuurrapport wordt een beschrijving gegeven van de landbouwkundige situatie en worden voorstellen tot verbetering gedaan.

De landinrichtingsdienst, die met de coördinatie van de planvoorbereiding is belast, verzocht aan het LEI, als vervolg op een vroegere studie 1), voor de deelgebieden verkenningen op te stellen, die kunnen dienen als bouwstenen voor de landbouwstructuuradviezen.

De onderhavige verkenning heeft betrekking op het deelgebied "De Pekela's" (zie kaart 1). De begrenzing van het gebied valt globaal samen met de gemeentegrenzen van Oude en Nieuwe Pekela. Het deelgebied wordt in de lengterichting doorsneden door het Pekelerhoofddiep, waaraan ook de beide woonkernen zijn gelegen. In het Pekelerhoofddiep monden tal van wijken uit, die zo kenmerkend zijn voor een veenkoloniaal gebied.

Het deelgebied beslaat een oppervlakte van ongeveer 6000 ha (kadastrale maat) waarvan volgens de metelling 1978 ongeveer 4550 ha (gemeten maat) in gebruik was bij geregistreerde grondgebruikers. De rest is hoofdzakelijk in gebruik voor niet-agrarische doeleinden zoals bewoning, verkeer, industrie e.d. Ruim 90% van de oppervlakte cultuurgrond was in gebruik als bouwland. De helft van de oppervlakte bouwland werd ingenomen door aardappelen, overwegend bestaande uit fabrieksaardappelen. Ook dit is kenmerkend voor een veenkoloniaal gebied.

1) "Veenkoloniën". Een sociaal- en bedrijfseconomische studie van de landbouw in de Veenkoloniën, LEI-Interne Nota no. 198, juli 1974.



1. AGRARISCH-STRUCTURELE ASPECTEN

De ontwikkeling van de agrarische structuur wordt in het algemeen gekenmerkt door een vermindering van het aantal bedrijven en arbeidskrachten en eveneens van de oppervlakte cultuurgrond en een groei van de produktie.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de ontwikkeling van het aantal bedrijven, de oppervlakte cultuurgrond en het aantal op de agrarische bedrijven werkzame personen in de periode 1973-1978 in het deelgebied "De Pekela's". Ook komt de eigendom/pachtverhouding van de bedrijven aan de orde 1).

Wanneer dit mogelijk en relevant is worden vergelijkbare cijfers opgenomen van de Veenkoloniën, waarvan het deelgebied "De Pekela's" deel uitmaakt, en van Nederland.

1.1 De ontwikkeling van het aantal bedrijven

In 1978 waren er in "De Pekela's" 132 hoofdberoepsbedrijven (A- en B-bedrijven) en 30 nevenbedrijven (C- en D-bedrijven). In bijlage 1 wordt deze indeling nader omschreven. De hoofdberoepsbedrijven vormden verreweg de belangrijkste groep: zij maakten 81% van het totaalaantal bedrijven uit en hadden 96% van de totale oppervlakte cultuurgrond in gebruik. Op 10% van de hoofdberoepsbedrijven oefende het bedrijfshoofd een nevenberoep uit (B-bedrijven). Bijna 90% van de bedrijfshoofden van nevenbedrijven behoorde tot de C-groep (niet-agrariërs).

In de periode 1973-1978 is het aantal hoofdberoepsbedrijven afgenomen van 158 tot 132, d.w.z. met gemiddeld 3,5% per jaar. Dit is een groter afnemingspercentage dan geldt voor de Veenkoloniën (2,7%) en voor geheel Nederland (2,2%).

1) De gegevens in dit en het volgende hoofdstuk zijn gebaseerd op de metellingen van de landbouw. Deze gegevens hebben betrekking op alle geregistreerde bedrijven in het gebied en op de cultuurgrond - in gemeten maat - die zij in gebruik hebben. De oppervlakte cultuurgrond van het gebied is hiermee niet bepaald. Bij de metellingen worden namelijk kleine bedrijfjes buiten beschouwing gelaten en komt het grondgebruik in het gebied van buiten het gebied wonenden niet aan de orde. Anderzijds is wel meegeteld het grondgebruik buiten het gebied van degenen die in het gebied wonen.

Tabel 1.1 Bedrijven en cultuurgrond naar beroepsgroep

	Aantal bedrijven 1)		Ha cultuurgrond	
	1973	1978	1973	1978
Hoofdberoepsbedrijven	158	132	4285	4373
Nevenbedrijven	43	30	228	184
Alle bedrijven	201	162	4513	4557

1) Van minstens 10 sbe.

Het aantal nevenbedrijven verminderde tussen 1973 en 1978 van 43 tot 30, d.w.z. met gemiddeld 7,0% per jaar. Desondanks was het percentage nevenbedrijven in 1978 in "De Pekela's" (19) toch nog iets hoger dan in het gehele land (17) en belangrijk hoger dan in de Veenkoloniën (10).

In 1978 hadden de geregistreerden in "De Pekela's" 45 ha meer cultuurgrond in gebruik dan in 1973. De verklaring hiervoor kan zijn dat in 1973 cultuurgrond, die in gebruik was bij geregistreerden buiten het blok of bij niet-geregistreerden, in 1978 in gebruik was bij geregistreerden in het blok.

Mutaties in de hoofdberoepsbedrijven

De vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven had verschillende oorzaken. Deze oorzaken zijn onderscheiden in beroepsbeëindiging (het natuurlijke verloop), beroepsverandering (aanvaarden van een beroep buiten de landbouw) en overige oorzaken (ziekte jonge bedrijfshoofden, verhuizing naar bedrijf buiten het gebied, e.d.).

Tabel 1.2 De mutaties in de bedrijfsleiding op hoofdberoepsbedrijven naar oorzaak en gevolg

	Totaal aantal	Aantal voortgezet als		Aantal opge- heven
		hoofdberoeps- bedrijf	neven- bedrijf	
Beroepsbeëindiging	32	15 x)	-	17
Beroepsverandering	7	-	2	5
Overige oorzaken	5	1	-	4
Totaal	44	16	2	26

x) Waarvan 11 voortgezet door een zoon, 1 door een ander familielid en 3 door een vreemde.

Van de 158 in 1973 aanwezige hoofdberoepsbedrijven waren er tussen 1973 en 1978 44 betrokken bij één van de zojuist genoemde mutaties. Van deze 44 bedrijven werden er 26 opgeheven en 2 als nevenbedrijf (groep C) voortgezet. Beroepsbeëindiging kwam belangrijk vaker voor dan beroepsverandering. Van de door beroepsbeëindiging vrijgekomen hoofdberoepsbedrijven werd ongeveer de helft door een opvolger als hoofdberoepsbedrijf voortgezet en eveneens ongeveer de helft opgeheven. Geen enkel door beroepsbeëindiging vrijgekomen hoofdberoepsbedrijf werd voortgezet als nevenbedrijf (groep D). Van de door beroepsverandering en overige oorzaken vrijgekomen hoofdberoepsbedrijven werd het grootste deel opgeheven, werden er 2 door een opvolger als C-bedrijf voortgezet en 1 als A+B-bedrijf.

Door de hiervoor vermelde mutaties in de bedrijfsleiding verminderde het aantal hoofdberoepsbedrijven tussen 1973 en 1978 met 28. Omdat er sinds 1973 1 hoofdberoepsbedrijf werd gesticht en bovendien 1 nevenbedrijf hoofdberoepsbedrijf werd, verminderde het aantal hoofdberoepsbedrijven per saldo met 26 tot 132 in 1978.

Samengevat verliep de verandering van het aantal hoofdberoepsbedrijven dan ook als volgt:

aantal hoofdberoepsbedrijven in 1973	158
verdwenen (26 opgeheven, 2 naar C)	- 28
	<u>130</u>
bijgekomen (1 gesticht, 1 over van C)	+ 2
aantal hoofdberoepsbedrijven in 1978	<u>132</u>

Mutaties in de nevenbedrijven

Het aantal nevenbedrijven verminderde van 43 in 1973 tot 30 in 1978. Dit is vooral een gevolg van het feit dat er belangrijk meer nevenbedrijven werden opgeheven dan er werden gesticht.

Samengevat ziet het beeld van de nevenbedrijven er als volgt uit:

aantal nevenbedrijven in 1973	43
verdwenen (19 opgeheven, 1 naar A+B)	- 20
	<u>23</u>
bijgekomen (5 gesticht, 2 over van A+B)	+ 7
aantal nevenbedrijven in 1978	<u>30</u>

Relatie tussen aantalsontwikkeling en bedrijfsoppervlakte en omvang op hoofdberoepsbedrijven

Tabel 1.3 laat zien dat de hoofdberoepsbedrijven die tussen 1973 en 1978 verdwenen gemiddeld zowel gezien de oppervlakte als gezien de omvang aanzienlijk kleiner waren dan de bedrijven die in deze periode werden overgenomen en voortgezet en ook kleiner dan de overige voortgezette bedrijven.

Tabel 1.3 Aantalsontwikkeling hoofdberoepsbedrijven in relatie tot bedrijfsoppervlakte en -omvang

Hoofdberoepsbedrijven	Aantal bedr.	Gem. per bedrijf	
		ha	sbe
Alle bedrijven in 1973	158	27,1	116
Verdwenen, situatie 1973	28	19,6	80
Door een opvolger voortgezet, situatie 1973	16	32,9	140
Overige voortgezette bedrijven, situatie 1973	114	28,2	121
Alle voortgezette bedrijven, situatie 1973	130	28,7	123
Nieuwe bedrijven, situatie 1978	2	18,5	165
Alle bedrijven in 1978	132	33,1	155

1.2 Oppervlakte cultuurgrond en bedrijfsoppervlakte

De geregistreerden in "De Pekela's" hadden in 1978 4557 ha cultuurgrond (gemeten maat) in gebruik, dat is 44 ha meer dan in 1973. Dit betekent dat de oppervlakte cultuurgrond in dit gebied met gemiddeld 0,2% per jaar is toegenomen. Op de mogelijke oorzaken van dit opmerkelijke verschijnsel is reeds ingegaan in paragraaf 1.1. In de regel neemt immers de geregistreerde oppervlakte cultuurgrond af. Dit was ook het geval in de Veenkoloniën en Nederland, waar de vermindering in deze periode respectievelijk gemiddeld 0,1 en 0,5% per jaar bedroeg.

De oppervlakte cultuurgrond op de hoofdberoepsbedrijven is sinds 1973 toegenomen met 88 ha tot 4373 ha in 1978. Aangezien het aantal hoofdberoepsbedrijven tussen beide jaren verminderde, steeg de gemiddelde oppervlakte per bedrijf van ruim 27 ha in 1973 tot ruim 33 ha in 1978 (zie tabel 1.3).

De oppervlakte cultuurgrond op de nevenbedrijven bedroeg in 1978 nog 184 ha; dat is 44 ha minder dan in 1973. Omdat het aantal nevenbedrijven echter sterker afnam dan de oppervlakte cultuurgrond op deze bedrijven, nam de gemiddelde oppervlakte per bedrijf toe van ruim 5 ha in 1973 tot ruim 6 ha in 1978.

Tegenover een vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven in de oppervlakteklassen kleiner dan 30 ha stond een toeneming in de grotere oppervlakteklassen. In 1978 was de helft van de hoofdberoepsbedrijven 30 ha of groter tegenover nauwelijks 30% in 1973.

Van de 30 nevenbedrijven in 1978 waren er 17 kleiner dan 5 ha, 7 van 5-10 ha en 6 10 ha of groter. Sinds 1973 verminderde het aantal nevenbedrijven in de oppervlakteklassen kleiner dan 5 ha en 5-10 ha; het aantal nevenbedrijven van 10 ha of groter bleef gelijk (zie ook bijlage 2).

Tabel 1.4 De hoofdberoepsbedrijven naar oppervlakte

Oppervlakteklasse	Aantal bedrijven		Percentage bedrijven		Index 1978 (1973=100)
	1973	1978	1973	1978	
tot 10 ha	4	6	2	4	150
10 - 15 ha	20	6	13	4	30
15 - 20 ha	18	11	11	8	61
20 - 30 ha	71	43	45	33	61
30 - 40 ha	28	34	18	26	121
40 - 50 ha	9	17	7	13	189
50 - 70 ha	5	9	3	7	180
Vanaf 70 ha	3	6	2	4	200
Totaal	158	132	100	100	84

De veranderingen in de bedrijfsoppervlaktestructuur zijn de resultante van een vermindering van het aantal bedrijven enerzijds en vergroting, respectievelijk verkleining van in beide jaren aanwezige bedrijven anderzijds. Zo waren van de 26 hoofdberoepsbedrijven die verdwenen er 9 10-15 ha en 10 20-30 ha groot.

Van de bedrijven die zowel in 1973 als in 1978 tot de hoofdberoepsbedrijven behoorden - in totaal 130 - is in deze periode per saldo ruim de helft met minstens 1 ha vergroot en bijna 10% met een zodanige oppervlakte verkleind. De totale oppervlakte waarmee de vergrote bedrijven werden vergroot bedroeg 653 ha en die waarmee de verkleinde bedrijven werden verkleind 54 ha. De vergrotingen hadden gemiddeld betrekking op 9,5 ha en de verkleiningen op gemiddeld 4,5 ha (zie ook bijlage 3).

Tabel 1.5 Vergrotingen en verkleiningen van hoofdberoepsbedrijven

Mutatie	Aantal bedr. 1)	Aantal vergroot c.q. verkleind met ... ha				
		1-2	2-6	6-10	10-15	15 e.m.
Vergroot	69	6	23	16	12	12
Verkleind	12	2	8	1	1	-

1) Totaal 130 bedrijven, waarvan 49 minder dan 1 ha in oppervlakte veranderden.

Bijna 60% van de voor bedrijfsvergroting aangewende oppervlakte cultuurgrond ging naar bedrijven die in 1973 20-40 ha groot waren. 90% van de grond ging naar bedrijven van "blijvers".

Het grondverkeer tussen de hoofdberoepsbedrijven in de periode 1973-1978 kan als volgt worden samengevat:

Oppervlakte hoofdberoepsbedrijven in 1973	4285 ha
Uit de groep gegaan:	
- opgeheven bedrijven	517 ha
- naar groep C	<u>31 ha</u>
	- 548 ha
	3737 ha
In de groep gekomen:	
- gesticht	32 ha
- over van groep C	<u>5 ha</u>
	+ 37 ha
	3774 ha
Vergroting gebleven hoofdberoepsbedrijven:	
- oppervlakte waarmee vergroot	+ 653 ha
- oppervlakte waarmee verkleind	- <u>54 ha</u>
	+ 599 ha
Oppervlakte hoofdberoepsbedrijven in 1978	<u>4373 ha</u>

De overeenkomstige opstelling voor de nevenbedrijven ziet er als volgt uit:

Oppervlakte nevenbedrijven in 1973	228 ha
Uit de groep gegaan:	
- opgeheven bedrijven	82 ha
- naar groep A+B	<u>5 ha</u>
	- 87 ha
	141 ha
In de groep gekomen:	
- gesticht	10 ha
- over van groep A+B	<u>26 ha</u>
	+ 36 ha
	177 ha
Vergroting gebleven nevenbedrijven:	
- oppervlakte waarmee vergroot	+ 14 ha
- oppervlakte waarmee verkleind	- <u>7 ha</u>
	+ 7 ha
Oppervlakte nevenbedrijven in 1978	<u>184 ha</u>

1.3 Wisselingen in het gebruik van de grond

In de vorige paragraaf bleek dat in "De Pekela's" in de periode 1973-1978 door opheffing van bedrijven beschikbaar kwam 599 ha cultuurgrond en door bedrijfsverkleining 61 ha; in totaal dus 660 ha. Dit cijfer geeft echter geen volledig beeld van de oppervlakte cultuurgrond die in deze periode van gebruiker wisselde omdat daarin niet begrepen is de oppervlakte cultuurgrond die in het kader van de bedrijfsoverdracht van gebruiker veranderde. Dit laatste betrof een oppervlakte van 530 ha. Van deze oppervlakte ging 395 ha (75%) naar zoons en andere familieleden en 135 ha (25%) naar vreemden.

In totaal werd dus in de periode 1973-1978 bijna 1200 ha cultuurgrond in het verkeer gebracht, dat is 26% van de oppervlakte cultuurgrond die in 1973 door grondgebruikers in "De Pekela's" in gebruik was. Hierin is ook begrepen de door de SBL verworven grond. Het betreft een oppervlakte van ongeveer 360 ha; dat is ongeveer 8% van de oppervlakte van het blok.

Samengevat levert dit het volgende beeld op:

Oppervlakte in 1973	4513 ha	(= 100%)
Oppervlakte welke van gebruiker wisselde (totaal)	1190 ha	(= 26,3%)
- door bedrijfsoverdracht:	530 ha	(= 11,7%)
aan familie	395 ha	(= 8,7%)
aan vreemden	135 ha	(= 3,0%)
- door opheffing van bedrijven	599 ha	(= 13,2%)
- door verkleining van bedrijven	61 ha	(= 1,4%)

De oppervlakte cultuurgrond die in het verkeer werd gebracht door opheffing en verkleining van bedrijven - in totaal 660 ha of 14,6% van de in 1973 aanwezige cultuurgrond - zou tot het "vrijere" grondverkeer gerekend kunnen worden. Dit in tegenstelling tot de oppervlakte die betrokken was bij de overdracht van gehele bedrijven aan familieleden, waarbij derden er in het algemeen niet aan te pas komen.

1.4 Arbeidsbezetting, leeftijd van de bedrijfshoofden en opvolgingssituatie

1.4.1 Arbeidsbezetting

Het aantal vaste mannelijke arbeidskrachten op de hoofdberoepsbedrijven in "De Pekela's" is verminderd van 213 in 1973 tot 166 in 1978, d.w.z. met gemiddeld 4,9% per jaar. Tegen de achtergrond van de bedrijfsstructuur is dit niet opmerkelijk doch in het kader van de algemene economische situatie hier is dit zeer ongelukkig. Het aantal hoofdberoepsbedrijven verminderde in dezelfde periode met 3,5% per jaar. Het gemiddeld aantal vaste mannelijke arbeidskrachten per bedrijf nam dan ook af van 1,35 in 1973 tot 1,26 in 1978.

Tabel 1.6 De vaste mannelijke arbeidskrachten op hoofdberoepsbedrijven

Categorie	1973		1978		Index 1978 (1973=100)
	aantal	%	aantal	%	
Bedrijfshoofden	165	77	132	79	80
Zoons	31	15	25	15	81
Overige gezinsleden	4	2	3	2	75
Niet-gezinsleden	13	6	6	4	46
Totaal	213	100	166	100	78

Aangezien de aantalsvermindering bij de vreemde arbeidskrachten sinds 1973 sterker is geweest dan bij de overige categorieën arbeidskrachten, is het aandeel van de vreemde arbeidskrachten in de totale arbeidsbezetting teruggelopen tot slechts 4% in 1978. Daar staat tegenover dat het aandeel van de bedrijfshoofden nog iets toenam, nl. tot 79%.

Het percentage éénmansbedrijven steeg dan ook van 69 in 1973 tot 77 in 1978. Het percentage tweemansbedrijven daalde van 27 tot 21 en het percentage bedrijven met 3 arbeidskrachten van 4 tot 2.

1.4.2 Leeftijd van de bedrijfshoofden en opvolgingssituatie

Het percentage bedrijfshoofden jonger dan 50 jaar is op de hoofdberoepsbedrijven in "De Pekela's" gedaald van 53 in 1973 tot 50 in 1978. Landelijk bedroeg het percentage bedrijfshoofden jonger dan 50 jaar in 1978 eveneens 50.

Tabel 1.7 Leeftijd van de bedrijfshoofden en opvolgingssituatie

Leeftijds- klasse	Bedrijfshoofden				Aantal bedrijfshoofden		
	1973		1978		50 jaar in 1978		
bedrijfs- hoofden	aan- tal	in %	aan- tal	in %	met op- volger 1)	opvolger onbekend	zonder opvolger
tot 40 jr.	38	24	37	28			
40-50 jr.	45	29	29	22			
50-55 jr.	24	15	26	20	9 (1)	8	9
55-60 jr.	27	17	21	16	6	1	14
vanaf 60 jr.	24	15	19	14	9 (2)	-	10
Totaal	158	100	132	100	24 (3)	9	33

1) Tussen haakjes () waarvan met meer dan één opvolger.

Van de 66 bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder in 1978 hadden er 24 (= 36%) tenminste één opvolger. Op enkele bedrijven was er zelfs meer dan één. Opgemerkt zij, dat in de afgelopen 5 jaar ongeveer 40% van de bij beroepsbeëindiging vrijgekomen bedrijven werd voortgezet door een zoon of een ander familielid.

1.5 Rechtsvorm van het grondgebruik

Op de hoofdberoepsbedrijven was 72% van de oppervlakte cultuurgrond in eigendom bij de gebruiker. Bovendien werd 8% gepacht van familie, zodat slechts 20% van de cultuurgrond van vreemden werd gepacht. Vergeleken met de Veenkoloniën (28%) en het gehele land (36%) kwam in de "De Pekela's" dan ook weinig pacht van vreemden voor. Naar bedrijfsoppervlakteklasse bezien liep de eigendompachtverhouding niet sterk uiteen.

Opgemerkt zij hierbij, dat tot de eigendomsgrond ook is gerekend de grond waarop zogenaamde stadsrechten rusten 1). Het betreft hier gronden die aanvankelijk na het afgraven van het veen door de gemeente Groningen in huur werden uitgegeven. Het recht van huur heeft zich in de loop der tijden ontwikkeld tot een gebruiksrecht met een zakelijk karakter, stadsmeierrecht genaamd. De gerechtigde tot het stadsmeierrecht, de stadsmeier, betaalt aan de blote eigenaar, de gemeente Groningen, een drietal al of niet periodieke vergoedingen, te weten:

1. een jaarlijkse huur of pacht;
2. het overtekeningsgeld en
3. het overgangsrecht.

De belangrijkste vergoeding is het overgangsrecht dat in het algemeen betaald moet worden indien het stadsmeierrecht wordt vervreemd. Het overgangsrecht bedraagt in "De Pekela's" 5% van de verkoopwaarde van het stadsmeierrecht, zowel ten aanzien van de grond als van de daarop aanwezige opstallen en beplantingen. De oppervlakte grond welke de gemeente Groningen in blote eigendom heeft en waarop een stadsmeierrecht rust bedraagt ongeveer 9500 ha. In het kader van de herinrichting zullen de stadsmeierrechten worden opgeheven. Vooral in Oude en Nieuwe Pekela rust nog op relatief veel grond het stadsmeierrecht.

1.6 Berekening

Tegen de risico's van verdroging en ter verhoging van de produktie worden regeninstallaties ingezet. In 1978 hadden er van de 132 hoofdberoepsbedrijven in het gebied er 8 de beschikking over een beregeningsinstallatie. Hiervan kwamen er 5 voor op akkerbouwbedrijven en 3 op rundveehouderijbedrijven. In totaal waren er 112 bedrijven waarop de akkerbouw hoofdzaak was door een beregeningsinstallatie. Komt op akkerbouwbedrijven in de Pekela's slechts sporadisch voor. Het bedrijfseconomisch effect van berekening op akkerbouwgewassen wordt dan ook niet onverdeeld gunstig geacht 2).

-
- 1) Ontleend aan: Voorontwerp Herinrichtingsprogramma.
Voorlopig vastgesteld op 23 november 1978 Herinrichtingscommissie Oost-Groningen en Gronings-Drentse Veenkoloniën.
 - 2) In de doctoraalstudie van ir. J. Keuning van het proefstation voor de akkerbouw en de groenteteelt in de volle grond:
"Bedrijfseconomisch effect van berekening op akkerbouwgewassen in de Veenkoloniën en het Noordelijk Zandgebied".

2. BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN

In dit hoofdstuk komt de ontwikkeling op de bedrijven aan de orde. Eerst wordt ingegaan op de samenstelling en het verloop van de agrarische produktie en vervolgens op de structuur van de bedrijven. Daarna komen de afzonderlijke produktietakken aan de beurt, waarvan de akkerbouw de voornaamste is. Na een beschrijving van de ontwikkeling van de verschillende produktietakken, wordt tenslotte globaal ingegaan op de ontwikkeling van de arbeidsproduktiviteit (de produktie per man).

2.1 Grondgebruik en produktie

In 1978 was in "De Pekela's" 93% van de oppervlakte cultuurgrond op hoofdberoepsbedrijven in gebruik als bouwland. De rest was - op 10 ha na - in gebruik als grasland. De oppervlakte grasland bestond overwegend (85%) uit tijdelijk grasland. Sinds 1973 is er in het grondgebruik op de hoofdberoepsbedrijven in dit gebied nauwelijks verandering opgetreden. Op de nevenbedrijven kwam in 1978 naar verhouding minder bouwland, doch meer grasland voor dan op de hoofdberoepsbedrijven. Wel is op deze groep bedrijven het aandeel van het bouwland in de totale oppervlakte cultuurgrond sinds 1973 toegenomen.

Tabel 2.1 Grondgebruik

	Hoofdberoepsbedrijven				Nevenbedrijven			
	1973		1978		1973		1978	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Bouwland	4001	93,4	4084	93,4	165	72,3	148	80,4
Grasland	273	6,4	278	6,4	61	26,8	34	18,5
Tuinland	8	0,2	10	0,2	2	0,9	2	1,1
Totaal 1)	4282	100	4372	100	228	100	184	100

1) Exclusief braakland. In 1973 lag op de hoofdberoepsbedrijven 3 ha braak en in 1978 1 ha.

De totale produktieomvang van de hoofdberoepsbedrijven nam toe van bijna 18300 sbe 1) in 1973 tot ruim 20500 sbe 1) in 1978, d.w.z. met gemiddeld 2,3% per jaar. Op de nevenbedrijven daalde de

1) Zie voor de omschrijving van het begrip sbe bijlage 1.

produktieomvang echter van bijna 1600 sbe in 1973 tot ruim 1100 sbe in 1978, d.w.z. met gemiddeld 6,8% per jaar. Voor het gehele gebied bleef de groei van de produktieomvang daardoor beperkt tot gemiddeld 1,7% per jaar. Dat is een iets tragere groei dan in de Veenkoloniën (gem. 1,9% per jaar) en in het gehele land (gem. 2,2% per jaar) gedurende dezelfde periode.

De tegengestelde ontwikkeling op hoofd- en nevenbedrijven had tot gevolg dat het aandeel van de hoofdberoepsbedrijven in de totale produktieomvang in dit gebied steeg van 92% in 1973 tot 95% in 1978.

Hoewel op de hoofdberoepsbedrijven alle 4 produktietakken bijdroegen tot de groei van de totale produktieomvang, liep de groei per produktietak zeer sterk uiteen. Zo nam - gemiddeld per jaar - de akkerbouw toe met 1,6%, de rundveehouderij met 4,3%, de intensieve veehouderij met 16% en de tuinbouw met 0,6%.

Tabel 2.2 De samenstelling van de produktieomvang

	Produktieomvang				Index- omvang 1978 (1973=100)
	in sbe		in %		
	1973	1978	1973	1978	
Hoofdberoepsbedrijven:					
Akkerbouw 1)	14962	16190	82	79	108
Rundveehouderij 2)	2387	2949	13	14	124
Intensieve veehouderij	400	835	2	4	209
Tuinbouw	534	549	3	3	103
Totaal	19283	20523	100	100	112
Nevenbedrijven	1589	1118			70
Alle bedrijven	19872	21640			109

1) Inclusief de teelt van snijmais en voederbieten.

2) Inclusief grasland, maar exclusief snijmais en voederbieten.

Ondanks de sterke toeneming van de omvang van de intensieve veehouderij sinds 1973, nam deze produktietak in 1978 toch nog slechts 4% van de totale produktieomvang op de hoofdberoepsbedrijven voor zijn rekening. Verder is het aandeel van de rundveehouderij nog iets toegenomen. Wanneer ook de teelt van snijmais - die sinds 1973, zoals later blijkt, sterk is toegenomen - aan de rundveehouderij zou worden toegerekend, dan zou het aandeel van deze produktietak sterker zijn gestegen. De akkerbouw blijft echter, hoewel zijn aandeel in de totale produktieomvang enigszins terugliep, verreweg de belangrijkste produktietak op de hoofdberoepsbedrijven in "De Pekela's".

2.2 De hoofdberoepsbedrijven naar omvang

De sinds 1973 toegenomen produktie werd voortgebracht op een geringer aantal bedrijven. De bedrijfsomvang van de hoofdberoepsbedrijven in "De Pekela's" steeg dan ook van gemiddeld 116 sbe in 1973 tot gemiddeld 155 sbe in 1978, d.w.z. met gemiddeld 6,0% per jaar. Dit betekent dat de bedrijven in dit gebied iets sterker zijn gegroeid dan in de Veenkoloniën en in het gehele land. De bedrijfsomvang kwam in "De Pekela's" in 1978 iets lager dan het landelijke gemiddelde en de Veenkoloniën (163 sbe).

De toeneming van de gemiddelde bedrijfsomvang is vooral te danken aan het wegvallen van de kleinere bedrijven. Ook de toeneming van de oppervlakte cultuurgrond, de intensivering van het grondgebruik en de groei van de intensieve veehouderij hebben daaraan echter bijgedragen (zie ook bijlage 2).

Tabel 2.3 De hoofdberoepsbedrijven naar omvang

Omvangklasse	Aantal bedrijven		Perc. bedrijven		Index 1978 (1973=100)
	1973	1978	1973	1978	
Tot 70 sbe	29	12	18	9	41
70-110 sbe	56	36	35	27	64
110-150 sbe	45	30	29	23	67
150-190 sbe	15	24	10	18	160
190-250 sbe	6	14	4	11	233
Vanaf 250 sbe	7	16	4	12	229
Totaal	158	132	100	100	84

Door de vermindering van het aantal kleinere bedrijven is het aandeel van de bedrijven kleiner dan 110 sbe in het totaal aantal bedrijven gedaald van ruim de helft in 1973 tot ruim een derde in 1978. Het aandeel van de bedrijven van 110-190 sbe bleef per saldo ongeveer gelijk (omstreeks 40%), terwijl dat van de grotere bedrijven steeg van 8% in 1973 tot 23% in 1978. Ondanks de verbetering van de bedrijfsomvangstructuur sinds 1973, bleef in 1978 in "De Pekela's" toch nog op bijna de helft van de hoofdberoepsbedrijven de bedrijfsomvang beneden de minimumomvang van + 130 sbe. Op dergelijke bedrijven is bij een moderne bedrijfsvoering onvoldoende produktieve werkgelegenheid voor één mannelijke arbeidskracht 1). Op 10% van de hoofdberoepsbedrijven had het bedrijfshoofd dan ook een nevenberoep. Ook waren enkele bedrijfshoofden reeds 65 jaar of ouder. Een deel van de bedrijfshoofden heeft dus ook inkomsten van buiten het eigen bedrijf.

1) Landbouw-Economisch Bericht 1979.

2.3 De hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfstype

De hoofdberoepsbedrijven zijn - omwille van de uniformiteit in het herinrichtingsgebied - ingedeeld in 6 bedrijfstypen 1). In feite zijn in "De Pekela's" echter slechts enkele bedrijfstypen van belang. Omdat in dit gebied zowel in 1973 als in 1978 maar 1 intensief veehouderijbedrijf en 2 tuinbouwbedrijven voorkwamen, zijn deze bedrijven niet opgenomen in tabel 2.4.

De "zuivere" akkerbouwbedrijven vormen verreweg de grootste groep. In 1978 behoorde 72% van de bedrijven tot dit bedrijfstype. Alleen het aantal rundveehouderijbedrijven is sinds 1973 toegenomen. Dit ging zowel ten koste van de overige bouwbedrijven als de gemengde bedrijven. Relatief gezien steeg echter ook het aantal "zuivere" bouwbedrijven nog iets (zie bijlage 4).

Tabel 2.4 De hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfstype

	Aantal bedrijven		Gemiddeld per bedrijf			
	1973	1978	aantal ha		aantal sbe	
	1973	1978	1973	1978	1973	1978
Zuivere bouwbedrijven	111	95	29,4	35,5	119	142
Overige bouwbedrijven	23	17	25,4	28,2	123	148
Rundveehouderijbedr.	5	9	19,0	32,3	137	264
Gemengde bedrijven	16	8	20,7	26,6	121	183
Totaal 1)	155	129	27,6	33,8	114	154

1) Exclusief 2 tuinbouwbedrijven en 1 intensieve veehouderijbedrijf.

Tussen 1973 en 1978 nam op alle 4 onderscheiden groepen bedrijven zowel de gemiddelde oppervlakte als de gemiddelde omvang toe. Vooral op het sinds 1973 in aantal toegenomen rundveehouderijbedrijven namen de gemiddelde oppervlakte en omvang zeer sterk toe. In 1978 waren de rundveehouderijbedrijven dan ook gemiddeld verreweg het grootst qua omvang.

Tabel 2.5 laat zien dat zowel in 1973 als in 1978 op de "zuivere" akkerbouwbedrijven nagenoeg geen grasland voorkwam. Verder blijkt dat op de overige akkerbouwbedrijven en de gemengde bedrijven het aandeel van het grasland vergeleken met 1973 verder is teruggedrongen. Hoewel op de rundveehouderijbedrijven in 1978 naar verhouding iets meer grasland voorkwam dan in 1973, blijkt dat in 1978 toch nog ruim een derde deel van de cultuurgrond op deze bedrijven in gebruik was als bouwland. Wel werd hiervan de helft gebruikt voor de teelt van snijmais, maar ook wanneer dit in reke-

1) Zie voor een omschrijving van de bedrijfstypen bijlage 1.

ning wordt gebracht blijkt dat de factor grond geen belemmering behoeft te zijn voor een verdere groei van de rundveehouderij op deze groep bedrijven.

Tabel 2.5 Het grondgebruik (exclusief tuinland) naar bedrijfstype

	Oppervl. 1)		% bouwland		% grasland	
	1973	1978	1973	1978	1973	1978
Zuivere bouwbedrijven	3257	3369	99	99	1	1
Overige bouwbedrijven	585	476	85	90	15	10
Rundveehouderijbedr.	96	291	42	38	58	62
Gemengde bedrijven	331	213	73	85	27	15
Totaal 2)	4269	4349	94	94	6	6

1) Bouw- + grasland (in ha).

2) Exclusief 2 tuinbouwbedrijven en 1 intensief veehouderijbedrijf.

2.4 Akkerbouw

In paragraaf 2.1 bleek dat in "De Pekela's" 93% van alle cultuurgrond in gebruik was als bouwland. Onder de akkerbouwgewassen in dit gebied neemt de aardappelteelt de belangrijkste plaats in. Het betreft vrijwel uitsluitend fabrieksaardappelen. De teelt hiervan is extensiever dan die van bijvoorbeeld consumptieaardappelen op kleigrond; in tegenstelling tot consumptieaardappelen worden fabrieksaardappelen doorgaans niet door de telers opgeslagen zodat ze minder bewerking vragen 1). De fabrieksaardappelteelt onderscheidt zich van de consumptie- en industrieaardappelteelt door de volgende kenmerken 2):

- de fabrieksaardappelen worden vrijwel uitsluitend in de Veenkoloniën en de naaste omgeving geteeld;
- de fabrieksaardappelen worden in coöperatief verband tot zetmeel en zetmeelderivaten verwerkt;
- de telersprijs, die afhangt van het zetmeelgehalte, wordt bepaald door de EEG-regeling voor het graanzetmeel omdat aardappel- en graanzetmeel concurrerende produkten zijn.

In het algemeen zijn fabrieksaardappelen minder geschikt voor menselijke consumptie. Door de mogelijkheid van grond ontsmetten en de teelt van aardappelmotheidsresistente rassen, kunnen thans éénmaal in de twee jaar aardappelen op hetzelfde perceel worden geteeld. Deze mogelijkheden worden blijkens tabel 2.6 in

- 1) Zo wordt voor 1 ha fabrieksaardappelen 4,5 sbe aangehouden tegenover 7,5 sbe voor 1 ha consumptieaardappelen op kleigrond.
- 2) Ontleend aan het Jaarverslag 1978 van het Produktschap voor Aardappelen.

"De Pekela's" volledig benut. In deze tabel worden tevens het bouwlandgebruik in dit gebied voor de jaren 1973 en 1978 vergeleken met dat in de Veenkoloniën en in het gehele land.

Tabel 2.6 Vergelijkende cijfers over het bouwlandgebruik in 1973 en 1978 (alle bedrijven)

Gewassen	De Pekela's		De Veenkoloniën		Nederland	
	1973	1978	1973	1978	1973	1978
% granen	43	37	40	33	43	34
% aardappelen	51	50	49	48	23	23
% suikerbieten	5	9	10	16	18	19
% voederbieten	0	0	0	0	0	0
% snijmais	0	3	0	2	8	17
% ov. akkerb. gew.	0	1	1	0	8	7
Sbe/ha bouwland	3,8	4,0	3,9	4,2	4,3	4,5

Naast de aardappelen waren in 1978 de granen in "De Pekela's" van grote betekenis. Ten opzichte van 1973 is het aandeel van de suikerbieten en de snijmais in het bouwplan toegenomen ten koste van de granen. Vergeleken met de Veenkoloniën, is de teelt van suikerbieten in "De Pekela's" achtergebleven. De oorzaak hiervan is dat hier de bedrijven een relatief grote oppervlakte hebben, zodat de hoofdzaak tot intensivering geringer is dan in andere delen van de Veenkoloniën. Verder blijkt dat in "De Pekela's" verhoudingsgewijs meer aardappelen, doch minder suikerbieten, snijmais en overige akkerbouwgewassen werden verbouwd dan in het gehele land. De teelt van suikerbieten op veenkoloniale grond werd aanvankelijk belemmerd door moeilijkheden bij de onkruidbestrijding.

Naar grootteklassen bezien, waren de verschillen in het bouwplan in "De Pekela's" gering. Wel is het in het algemeen zo, dat naarmate de bedrijven groter zijn het percentage granen iets toeneemt en het percentage suikerbieten iets af. Ook de kleinere bedrijven hebben dus een eenvoudig en in s.b.e. uitgedrukt vrij extensief bouwplan, hoewel ze een hoger percentage suikerbieten hebben en dit gewas meer arbeidsuren vraagt dan fabrieksaardappelen 1).

Op de "zuivere" bouwbedrijven, die gemiddeld groter zijn dan de overige bouwbedrijven, komen naar verhouding meer granen, doch minder suikerbieten voor. Op de rundveehouderijbedrijven werden in 1973 uitzonderlijk veel aardappels verbouwd. Dit was mogelijk omdat het grasland op deze bedrijven overwegend uit tijdelijk

1) Bedrijfseconomisch gezien is de bruto-opbrengst van suikerbieten ongeveer gelijkwaardig aan die van fabrieksaardappelen.

grasland bestaat dat in het vruchtwisselingsschema is opgenomen. In mindere mate was dit ook het geval op de gemengde bedrijven. Sinds 1973 is de teelt van snijmais op de rundveehouderijbedrijven sterk uitgebreid, zodat in 1978 bijna de helft van het bouwland door deze teelt in beslag werd genomen en de rest door fabrieks-aardappelen. Ook op de gemengde bedrijven kwam naar verhouding meer snijmais. Dit ging ten koste van de granen en de fabrieks-aardappelen. Uit het feit dat de snijmais nagenoeg alleen voorkomt op rundveehouderij- en gemengde bedrijven kan geconcludeerd worden dat dit produkt in "De Pekela's" niet voor de markt wordt geteeld, maar aan het rundvee op het eigen bedrijf wordt opgevoerd.

Tenslotte zij nog opgemerkt dat op de nevenbedrijven het bouwplan niet noemenswaard afweek van dat op de hoofdberoepsbedrijven.

2.5 Rundveehouderij

In 1978 was op de hoofdberoepsbedrijven 278 ha, dat is 6% van de totale oppervlakte cultuurgrond, in gebruik als grasland. Het grasland bestond voor 85% uit tijdelijk grasland. Ten opzichte van 1973 is de oppervlakte grasland met 5 ha toegenomen en de oppervlakte voederbieten + snijmais met 93 ha tot 106 ha. Het percentage bedrijven met grasland is evenwel sterk teruggelopen, nl. van 52 in 1973 tot 36 in 1978. Het percentage bedrijven met grootvee 1) daalde in ongeveer dezelfde mate, hoewel het aantal grootveeënheden sinds 1973 belangrijk is toegenomen. Zoals tabel 2.5 laat zien, hebben zich in de rundveehouderij dan ook belangrijke ontwikkelingen voltrokken. De keuze doorgaan met de rundveehouderij en sterk uitbreiden of stoppen bracht aanzienlijke verschuivingen.

Het aantal hoofdberoepsbedrijven met melkkoeien is in "De Pekela's" afgenomen van 57 in 1973 tot 25 in 1978. In dezelfde periode steeg echter de oppervlakte ruwvoedergewassen sterk evenals het aantal melkkoeien. Het gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf met melkkoeien steeg van 11 in 1973 tot 32 in 1978. Het gemiddeld aantal melkkoeien per 100 ha ruwvoedergewassen daalde echter iets.

Het aandeel van de rundveehouderijbedrijven in de totale oppervlakte ruwvoedergewassen steeg van 20% in 1973 tot 61% in 1978. In laatstgenoemd jaar werd 77% van het aantal melkkoeien gehouden op deze groep bedrijven tegenover 23% in 1973. De gemiddelde oppervlakte ruwvoedergewassen op de rundveehouderijbedrijven steeg van 11,6 ha in 1973 tot 26,0 ha in 1978 en het gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf van 29 tot 69. Ook op de overige bedrijven nam de gemiddelde oppervlakte ruwvoedergewassen evenals het gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf iets toe.

1) Tot het grootvee werden behalve het melkvee, het jongvee en het mestvee, ook gerekend de paarden en de schapen.

Tabel 2.8 Ontwikkelingen met betrekking tot de rundveehouderij
(hoofdberoepsbedrijven)

	Rundveehou- derijbedr.		Overige bedrijven		Alle be- drijven	
	1973	1978	1973	1978	1973	1978
Bedrijven met melkk.	5	9	52	16	57	25
Bedrijven met grootvee	5	9	76	41	81	50
Opp. voedergras (ha)	58	234	227	150	285	384
Aantal melkkoeien	147	619	484	183	631	802
Aantal stuks jongvee	94	277	418	167	512	444
Aantal stuks mestvee	25	2	163	426	188	428
Gem. opp. 1)/bedr. (ha)	11,6	26,0	3,0	3,7	3,5	7,7
Gem. aant. melkk./bedr.2)	29	69	9	11	11	32
Aantal melkk. per 100 ha	253	265	223	122	221	209
Aantal grootveeëenheden per 100 ha 3)	359	314	346	382	347	340

- 1) Per bedrijf met rundvee.
- 2) Met melkkoeien.
- 3) Grasland + voederbieten + snijmais.

Het aantal kleine melkveestapels (minder dan 10 dieren) is op de hoofdberoepsbedrijven verminderd van 27 in 1973 tot 9 in 1978 en het aantal grote melkveestapels (50 dieren en meer) toegenomen van 1 tot 7. De bedrijven met enkele melkkoeien kwamen door de ontwikkelingen in de melkveehouderij (ligboxenstal, tankmelken) voor de keuze te staan: doorgaan of stoppen met de melkveehouderij. Op bedrijven waarop besloten werd het melkvee aan te houden vond doorgaans een belangrijke uitbreiding van het aantal melkkoeien plaats. De kleine melkveestapels kwamen in 1978 op één uitzondering na alle voor op bouwbedrijven en de grote melkveestapels uitsluitend op rundveehouderijbedrijven.

In tegenstelling tot het aantal melkkoeien, is het aantal stuks jongvee op de hoofdberoepsbedrijven sinds 1973 afgenomen. De toeneming op de rundveehouderijbedrijven was onvoldoende om de afnemende op de overige bedrijven goed te maken.

Het aantal hoofdberoepsbedrijven met mestvee verminderde van 37 in 1973 tot 23 in 1978; het totaal aantal stuks mestvee nam echter toe van 188 tot 428.

Tegenover de inkrimping van het aantal stuks mestvee op de rundveehouderijbedrijven stond een sterke uitbreiding op de bouw- en gemengde bedrijven.

Zowel het aantal nevenbedrijven met melkkoeien als het totaal aantal melkkoeien op deze groep bedrijven is sinds 1973 sterk verminderd.

De snijmaisteelt is een stimulans geweest voor de uitbreiding van de rundveehouderij in De Pekela's. Op rundveehouderijbedrijven heeft dit geleid tot een sterke uitbreiding van het aantal melkkoeien en op bouw- en gemengde bedrijven van het aantal stuks mestvee. In 1978 bestond in De Pekela's niet minder dan 25% van de totale oppervlakte ruwvoedergewassen uit snijmais, tegenover 8% in de regio en 9% in het gehele land.

Verder laat tabel 2.9 zien, dat het aantal stuks jongvee per 100 melkkoeien lager, doch het aantal stuks mestvee per 100 melkkoeien aanzienlijk hoger is dan in de vergelijkingsgebieden. Ook het aantal melkkoeien per 100 ha ruwvoedergewassen steekt gunstig af. Al met al resulteert dit in een veedichtheid die aanzienlijk hoger is dan gemiddeld in het hele gebied van de Veenkoloniën en in Nederland.

Tabel 2.9 Vergelijkende cijfers over de intensiteit van de rundveehouderij in 1978 (alle beroepen)

	De Pekela's	Veenkoloniën	Nederland
Aandeel snijmais 1)	25	8	9
Aantal stuks jongvee per 100 melkkoeien	56	92	81
Aantal stuks mestvee per 100 melkkoeien	55	17	16
Aant.melkk./100 ha 2)	199	157	168
Aant. g.v.e./100 ha 2)	330	233	241

- 1) In de totale oppervlakte ruwvoedergewassen (grasland+snijmais).
2) Ruwvoedergewassen.

In 1978 kwam op 8 rundveehouderijbedrijven een ligboxenstal voor. Op deze groep bedrijven werden in dat jaar 601 melkkoeien gehouden, zodat van het totaal aantal stuks melkvee op hoofdberoepsbedrijven 75% was gehuisvest in een ligboxenstal. De bedrijven met thans een ligboxenstal maakten sinds 1973 een spectaculaire ontwikkeling door.

Tabel 2.10 Rundveehouderijbedrijven met ligboxenstal in 1978

Oppervlakte-klasse	Aantal bedrijven	Oppervl. ruwvoergew. (ha)		Aantal melkkoeien		Aantal stuks jongvee		Aantal g.v.e. per ha ruwvoergewassen	
		'73	'78	'73	'78	'73	'78	'73	'78
20-30 ha	2	9	42	20	101	16	44	301	279
30-50 ha	6	60	185	169	500	109	224	375	318
Totaal	8	69	227	189	601	125	268	357	312

Zo is op de bedrijven met een ligboxenstal de oppervlakte ruwvoedergewassen - dank zij de snijmais - sterk toegenomen en daardoor ook de melkveestapel en - zij het in geringere mate - eveneens de jongveestapel. Van de bedrijven met een ligboxenstal hielden er in 1978 1 minder dan 50 melkkoeien, 3 50-75, eveneens 3 75-100 en 1 minstens 100 koeien.

De bouw van een ligboxenstal is niet alleen afhankelijk van de bedrijfsoppervlakte, maar ook van de ligging van de grond ten opzichte van de bedrijfsgebouwen.

De melkveebedrijven met een ligboxenstal in De Pekela's waren in 1978 gemiddeld groter en hadden ook iets meer grond bij huis dan de melkveebedrijven met een traditionele stal. Verder blijkt, dat 5 van de 8 bedrijven met een ligboxenstal een huiskavel hadden van minstens 15 ha, terwijl dat op slechts 3 van de 17 bedrijven met een andere stal het geval was.

Tabel 2.11 Hoofdberoepsbedrijven met melkvee (1978)

Type stal	Aantal be- drij- ven	Opp. cult. grond (ha)	Gem. opp. per bedr.	Perc. grond bij huis	Oppervlakte huis- kavel (ha)			
					5	5-10	10-15	15
Ligboxenstal	8	278	34,8	48	1	2	-	5
Andere stal	17	466	27,4	39	2	7	5	3
Totaal	25	744	29,8	42	3	9	5	8

2.6 Intensieve veehouderij

De omvang van de intensieve veehouderij op de hoofdberoepsbedrijven in De Pekela's bedroeg in 1978 835 sbe, dit is 4% van de totale produktieomvang. De groei van de omvang van de intensieve veehouderij bedroeg in De Pekela's tussen 1973 en 1978 gemiddeld 16,0% per jaar en overtrof de groei van deze produktietak in de regio (gem. 12% per jaar) en in het gehele land (gem. 7,5% per jaar). Daarnaast kwam enige intensieve veehouderij op de nevenbedrijven voor. De omvang hiervan, die sinds 1973 is teruggelopen, bedroeg in 1978 nog 125 sbe.

Zowel in 1973 als in 1978 behoorde slechts één van de hoofdberoepsbedrijven tot het bedrijfstype "intensieve veehouderijbedrijven". Onder de overige bedrijven is het aantal bedrijven met leghennen sterk teruggelopen, doch het totaalaantal dieren toegenomen. Verder verminderde ook het aantal bedrijven met varkens evenals het totaalaantal varkens. Alleen het aantal kuikennesters nam toe. Omdat het aantal mestkuikens echter relatief minder sterk toenam, was het gemiddeld aantal dieren per bedrijf in 1978 kleiner dan in 1973.

Slechts bij 4 produktieëenheden in de intensieve veehouderij (mestvarkens: 1 en leghennen: 3) is de omvang thans zodanig dat door vergroting nog slechts beperkte schaalvoordelen zijn te behalen.

Van de totale produktieomvang van de intensieve veehouderij op hoofdberoepsbedrijven namen de bedrijven van 20-50 ha 64% voor hun rekening, die beneden 20 ha 31% en die van 50 ha en groter 5%. Naar bedrijfstype bezien, kwam op de bouwbedrijven en de gemengde bedrijven een ongeveer evengroot deel (37 à 39%) van de totale produktieomvang van de intensieve veehouderij voor en de rest op de intensieve veehouderijbedrijven (24%).

2.7 Tuinbouw

De omvang van de tuinbouwproduktie in De Pekela's was in 1978 nog geringer dan die van de intensieve veehouderij en bedroeg op de hoofdberoepsbedrijven 549 sbe, dat is nog gemiddeld 3% van de totale produktieomvang. De tuinbouw kwam vrijwel geheel voor op de beide tuinbouwbedrijven. Daarnaast kwam nog enige tuinbouw voor op enkele nevenbedrijven.

2.8 De produktieomvang per arbeidskracht

Een van de centrale punten bij de inkomensvorming in de landbouw is de ontwikkeling van de produktieomvang per arbeidskracht. Dit kengetal is nl. een globale maatstaf van de arbeidsproduktiviteit 1). De arbeidsproduktiviteit wordt bepaald door zowel veranderingen in de produktieomvang als veranderingen in het arbeidsvolume. In de periode 1973-1978 is in De Pekela's de produktieomvang gegroeid met gemiddeld 2,3% per jaar, terwijl het aantal arbeidskrachten verminderde met gemiddeld 4,9% per jaar. Daardoor steeg het gemiddeld aantal sbe per arbeidskracht sinds 1973 met gemiddeld 7,6% per jaar tot 124 in 1978.

1) De produktieomvang wordt nl. gemeten in sbe aan de hand van de bij de landbouwtellingen geregistreeerde gewassen en dieren, terwijl tot de arbeidskrachten zijn gerekend de mannelijke arbeidskrachten die regelmatig gedurende het gehele jaar tenminste 15 uur per week werkzaam waren op hetzelfde bedrijf.

Tabel 2.12 Produktieomvang per arbeidskracht (hoofdberoeps-bedrijven)

	Aant.sbe per arbeidskracht		Aantal sbe	Aantal arbeidskr.	Aantal sbe per arbeidskracht
	1973	1978	Gemiddelde jaarlijkse mutatie in % in de periode 1973-1978		
De Pekela's	86	124	+ 2,3	- 4,9	+ 7,6
Kanaalstreek	88	118	+ 1,0	- 4,8	+ 6,1
Oude Veenkoloniën(74-79)	107	128	- 0,3	- 3,8	+ 3,6

Omdat de produktieomvang sterker toenam en tegelijkertijd het aantal arbeidskrachten sterker verminderde, steeg het aantal sbe per arbeidskracht in De Pekela's belangrijk meer dan in de regio.

Ongeveer 140 sbe per arbeidskracht is nodig in de Veenkoloniale akkerbouw voor een arbeidsinkomen dat overeenkomt met het CAO-loon van een landarbeider. Deze norm wordt thans niet gehaald. Met name de akkerbouwbedrijven steken erg ongunstig af wat betreft de produktieomvang per man.

Tabel 2.13 De ontwikkeling van de arbeidsproduktiviteit op groepen hoofdberoepsbedrijven

Oppervlakteklasse/ bedrijfstype	Aantal sbe per bedrijf		Aantal arb. kracht/bedr.		Aantal sbe/ arbeidskr.	
	1973	1978	1973	1978	1973	1978
tot 10 ha	162	146	1,5	1,2	108	125
10 - 20 ha	72	76	1,1	1,0	65	76
20 - 30 ha	103	114	1,2	1,1	84	104
30 - 50 ha	145	176	1,6	1,3	89	136
vanaf 50 ha	284	297	2,3	1,9	126	154
Totaal	116	155	1,3	1,3	86	124
Zuivere bouwbedrijven	110	142	1,3	1,3	83	113
Overige bouwbedrijven	123	148	1,4	1,3	86	114
Rundveehouderijbedr.	137	264	1,4	1,3	98	198
Intensieve veeh. bedr.	46	218	1,0	1,0	46	218
Tuinbouwbedrijven	268	249	2,0	1,5	134	166
Gemengde bedrijven	121	183	1,3	1,1	92	162

De zuivere bouwbedrijven zullen echter bij een intensiteit van 4,0 sbe per ha cultuurgrond en een arbeidsbezetting van 1,3 arbeidskracht - zoals in 1978 het geval is - omstreeks 45 ha groot

moeten zijn om een arbeidsproduktiviteit van 140 sbe per arbeidskracht te bereiken. Van de 95 zuivere bouwbedrijven hadden er echter slechts + 20 een oppervlakte van minstens 45 ha. Aangezien een verdere inkrimping van de arbeidsbezetting op deze bedrijven gemiddeld nauwelijks mogelijk is, betekent dit dat op 80% van de zuivere bouwbedrijven alleen uitbreiding van de produktieomvang door bedrijfsvergroting en/of een tak van intensieve veehouderij een arbeidsproduktiviteit van 140 sbe per arbeidskracht binnen hun bereik brengt. Volgens een overeenkomstige redenering zal momenteel op hoogstens 2 van de 17 overige bouwbedrijven de arbeidsproduktiviteit minstens 140 sbe per arbeidskracht bedragen.

3. VERWACHTE TOEKOMSTIGE ONTWIKKELINGEN

In dit hoofdstuk zal nagegaan worden hoe de structuur van de landbouw zich naar verwachting in de komende periode van tien jaren (1978-1988) zonder herinrichting zou ontwikkelen. De basis van deze prognose wordt gevormd door de ontwikkelingen die in de afgelopen vijf jaren plaatshadden en die in het voorgaande beschreven zijn. Hierbij wordt uitgegaan van een spontane ontwikkeling. Het mogelijke effect van de herinrichting hierop blijft dan ook buiten beschouwing. Zo wordt er geen rekening mee gehouden dat volgens de Landinrichtingsdienst ongeveer 125 ha cultuurgrond nodig zal zijn voor landschapsbouw en 1 à 2% van de totale oppervlakte cultuurgrond van wegen en waterlopen. De verwachtingen voor de komende jaren steunen in belangrijke mate op de tendenties uit het jongste verleden.

3.1 Het aantal hoofdberoepsbedrijven

In hoofdstuk 1 is de ontwikkeling van het aantal hoofdberoepsbedrijven in de periode 1973-1983 uitvoerig weergegeven. Deze aantalsontwikkeling was het resultaat van uittreding en toetreding van bedrijfshoofden. De uittreding heeft hoofdzakelijk plaats door natuurlijke oorzaken (rusten, ziekte, overlijden) en door beroepsverandering. Bij de toetreders kunnen twee groepen onderscheiden worden, nl. zij die een bestaand bedrijf overnemen en zij die een nieuw bedrijf stichten. Bij de berekening van het toekomstige aantal bedrijven is voor wat de uittreding betreft uitgegaan van de ontwikkeling in de afgelopen jaren waarbij het percentage voor beroepsverandering enigszins werd verminderd. De redenen hiervoor zijn enerzijds de afnemende van het aantal kleinere bedrijven sinds 1973. Voor wat betreft de toetreding is uitgegaan van de huidige opvolgingssituatie op bedrijven van bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder. Van deze groep bedrijfshoofden - in totaal 66 - had een derde deel een opvolger en de helft geen opvolger. Op de overige bedrijven was de opvolging nog niet bekend. Tussen 1973 en 1978 werd één hoofdberoepsbedrijf gesticht en ging één nevenbedrijf over naar de hoofdberoepsbedrijven. Dat er minder bedrijven bij komen komt dus bijna niet voor. Voor de komende jaren wordt er eveneens vanuit gegaan dat dit minimaal zal zijn. Met inachtneming van het voorgaande kan het aantal hoofdberoepsbedrijven in De Pekela's tegen 1988 becijferd worden op 96 (zie ook bijlage 5).

Tabel 3.1 Verwachte ontwikkeling van het aantal hoofdberoepsbedrijven van 1973-1978

Beginjaar	Uittreding 1)	Toetreding 1)	Eindjaar
aantal bedr.	-	+	aantal bedr.
1973	158	44	18
1978	132	36	16
1983	112	30	14
			96
			1978
			1983
			1988

1) Van bedrijfshoofden.

Volgens deze berekening zal het aantal hoofdberoepsbedrijven ten opzichte van 1978 verminderen met gemiddeld 3,1% per jaar. Vergeleken met de periode 1973-1978 betekent dit een vertraging in het afnemings tempo

3.2 Cultuurgrond en bedrijfsoppervlaktestructuur

In 1978 hadden de agrarische bedrijven in De Pekela's 4557 ha cultuurgrond in gebruik (zie pag. 8). Voor de komende jaren wordt verwacht dat + 40 ha die nu in gebruik is bij bedrijven die geregistreerd zijn in het gebied overgenomen zal worden door bedrijven er buiten. Bovendien wordt rekening gehouden met een onttrekking van cultuurgrond binnen het blok voor niet-agrarische doeleinden (zoals woningbouw en wegeaanleg). De hiervoor benodigde oppervlakte is door de Landinrichtingsdienst geschat op 37 ha. Voor de bedrijven in "De Pekela's" zal derhalve in 1988 beschikbaar zijn 4557 ha - 75 ha = 4482 ha. Het grondgebruik van de nevenbedrijven in dat jaar wordt geraamd op 142 ha, zodat voor de hoofdberoepsbedrijven in 1988 overblijft 4340 ha.

Tabel 3.2 Verwachte ontwikkelingen van de oppervlakte cultuurgrond

	Oppervlakte in ha			Percentage		
	1973	1978	1988	1973	1978	1988
Hoofdberoepsbedrijven	4284	4373	4340	95	96	97
Nevenbedrijven 1)	228	184	142	5	4	3
Totaal	4512	4557	4482	100	100	100

1) Met 10 sbe en meer.

Uitgaande van het eerder berekende aantal van 96 hoofdberoepsbedrijven in 1988, zal bij een oppervlakte cultuurgrond van 4340 ha, de gemiddelde oppervlakte per hoofdberoepsbedrijf in dat jaar ruim 45 ha bedragen. In 1978 was dit 33 ha en in 1973 27 ha.

De verdeling van de bedrijven over de oppervlakteklassen zal ook in de toekomst veranderen. Verwacht wordt dat het aantal bedrijven in de oppervlakteklassen kleiner dan 40 ha verder zal afnemen, terwijl vooral het aantal bedrijven van 50 ha en meer verder zal stijgen.

Tabel 3.3 Verwachte oppervlaktestructuur van de hoofdberoepsbedrijven

	Aantal bedrijven			Percentage bedrijven		
	1973	1978	1988	1973	1978	1988
Tot 20 ha	42	23	5	27	17	5
20 - 30 ha	71	43	18	45	33	19
30 - 40 ha	28	34	24	18	26	25
40 - 50 ha	9	17	19	6	13	20
50 - 70 ha	5	9	18	3	7	19
Vanaf 70 ha	3	6	12	2	5	13
Totaal	158	132	96	100	100	100

Een globale benadering van de oppervlakte grond die van gebruiker zal wisselen door verdwijnen van bedrijven kan verkregen worden door de hiervoor opgestelde prognose van het aantal bedrijven als uitgangspunt te nemen. Volgens deze berekening zullen er tussen 1978 en 1988 36 hoofdberoepsbedrijven verdwijnen. De gemiddelde oppervlakte van deze bedrijven zal kleiner zijn dan die van de bedrijven die blijven (in 1978 was de gemiddelde oppervlakte van de wijkers - inclusief de twijfelaars - 24,6 ha en van de blijvers 35,1 ha). Wanneer de 36 hoofdberoepsbedrijven die volgens de prognose zullen verdwijnen gemiddeld 24,6 ha groot zouden zijn, dan levert dit ongeveer 885 ha cultuurgrond op. Nu zal deze oppervlakte echter wellicht niet helemaal van gebruiker wisselen omdat waarschijnlijk enkele van deze bedrijven voor een gedeelte tijdelijk zullen worden voortgezet als nevenbedrijf. Daar staat echter tegenover dat van de 184 ha cultuurgrond die in 1978 in handen was van nevenbedrijven een aanzienlijk deel van gebruiker zal wisselen. Wanneer dit ongeveer een gelijke oppervlakte is kan de overgang van gebruiker deze bedrijfsopheffing geschat worden op + 885 ha ofwel bijna 2% per jaar.

3.3 Ontwikkeling van de produktieomvang

3.3.1 Het grondgebruik

Het is niet te verwachten dat er voor het gebied als geheel in de komende jaren een verandering van betekenis in de bouwland-grasland-tuinlandverhouding zal optreden. Wel is denkbaar dat door een verdergaande specialisatie de oppervlakte grasland op rundveehouderijbedrijven zal toenemen terwijl die op akkerbouw- en gemengde bedrijven zal afnemen.

Tabel 3.4 Verwachte ontwikkeling van het grondgebruik

Hoofdberoepsbedrijven	1973	1978	1988
Oppervlakte cultuurgrond (in ha)	4284	4373	4340
Percentage bouwland (incl. braakland)	93,4	93,4	93,4
Percentage grasland	6,4	6,4	6,4
Percentage tuinland	0,2	0,2	0,2
Percentage voedergewassen 1)	0,2	2,6	3,4

1) Snijmais en voedergewassen opgenomen in het bouwland.

3.3.2 De akkerbouw

De oppervlakte bouwland is toegenomen van 4001 ha in 1973 tot 4084 ha in 1978. Op grond van de verwachte ontwikkeling van de oppervlakte cultuurgrond (3.2) en van de verwachte ontwikkeling van het grondgebruik (3.3.1) zal de oppervlakte bouwland verminderen met 30 ha tot 4054 ha in 1988.

Evenals in 1973 en 1978 zal ook in 1988 in "De Pekela's" de fabrieksaardappel het belangrijkste akkerbouwgewas zijn. Verwacht mag worden dat dit gewas in 1988 de helft van het bouwland in beslag zal nemen. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat een oplossing wordt gevonden voor de financiële problemen waarmee de AVEBE momenteel heeft te kampen. Vanwege de quoteringsregeling voor suikerbieten wordt namelijk verdere uitbreiding van de bietenteelt verwacht. Verder wordt enige toeneming van de oppervlakte snijmais en de oppervlakte overige akkerbouwgewassen verwacht. Een en ander betekent dat de oppervlakte granen verder wordt teruggedrongen tot 35,5% van de oppervlakte bouwland in 1988.

Gegeven het hiervoor vermelde bouwplan zal de omvang van de akkerbouwproduktie (exclusief snijmais) gemeten in sbe, tot 1988 niet noemenswaard zal toenemen.

Tabel 3.5 Verwachte ontwikkelingen van het bouwplan

Gewassen	Oppervlakte in ha			Percentage		
	1973	1978	1988	1973	1978	1988
Granen	1731	1525	1440	43,3	37,3	35,5
Aardappelen	2037	2060	2027	50,9	50,4	50,0
Suikerbieten	201	363	405	5,0	8,9	10,0
Voederbieten	4	-	-	0,1	-	-
Snijmais	9	106	142	0,2	2,6	3,5
Overige gew.	19	30	40	0,5	0,7	1,0
Totaal	4001	4084	4054	100	100	100

3.3.3 De rundveehouderij

Tussen 1973 en 1978 is in "De Pekela's" de oppervlakte grasland op de hoofdberoepsbedrijven nagenoeg gelijkgebleven. Dank zij de sterke uitbreiding van de snijmaisteelt steeg de oppervlakte grasland + voedergewassen echter van 286 ha in 1973 tot 384 ha in 1978. In 1988 zal de oppervlakte grasland 273 ha bedragen (3.3.1) en de oppervlakte snijmais 142 ha (3.3.2). De oppervlakte grasland + voedergewassen bedraagt dan 415 ha.

Tabel 3.6 Verwachte ontwikkeling van de rundveehouderij

	1973	1978	1988
Ha grasland	273	278	273
Ha snijmais + voederbieten	13	106	142
Ha grasland + voedergewassen	286	384	415
Verhouding grasland: voedergewassen	21:1	2,6:1	2:1
Aantal grootveeëenheden	988	1307	1411
Aantal g.v.e. per ha grasl.+voedergew.	3,45	3,40	3,40
Aantal sbe per grootveeëenheid	2,46	2,54	2,60
Aantal sbe rundveehouderij 1)	2433	3320	3669

1) Inclusief voedergewassen.

Het aantal grootveeëenheden is toegenomen van 988 tot 1307. Het aantal grootveeëenheden per ha grasland + voedergewassen bleef de afgelopen jaren ongeveer gelijk. Wanneer voor 1988 hetzelfde niveau wordt aangehouden (3,40 grootveeëenheden per ha grasland + voedergewassen) dan zal het aantal grootveeëenheden in 1988 1411 bedragen.

Door de opgetreden wijzigingen in de verhouding grasland-voedergewassen en de opgetreden wijzigingen in de rundveestapel, steeg het aantal sbe per grootveeëenheid van 2,46 in 1973 tot

2,54 in 1978. Wanneer voor 1988 wordt uitgegaan van 2,60 sbe per grootveeëenheid, dan zal de produktieomvang van de rundveehouderij (inclusief snijmais) in dat jaar 3669 sbe bedragen.

In 1978 bedroeg het aantal melkkoeien per 100 ha grasland + snijmais 209. Dit cijfer heeft de neiging te dalen doordat op vele bedrijven met kleine aantallen koeien deze worden afgestoten. Wanneer voor 1988 2 per ha wordt aangehouden, dan bedraagt het aantal melkkoeien in dat jaar 830. Uitgaande van 60 stuks jongvee per 100 melkkoeien, zal het aantal stuks jongvee in 1988 500 bedragen. Te zamen levert dit 1050 grootveeëenheden ¹⁾ op. Er refteren dan $1411 - 1050 = 361$ grootveeëenheden voor het mestvee. Wanneer het aantal stuks mestvee voor de helft zal bestaan uit dieren jonger dan 2 jaar en voor de helft uit dieren van 2 jaar en ouder, dan kan het aantal stuks mestvee in 1988 ongeveer 450 bedragen.

Tabel 3.7 Verwachte samenstelling van de rundveestapel

Diersoort	1973		1978		1988	
	aantal dieren	aantal g.v.e.	aantal dieren	aantal g.v.e.	aantal dieren	aantal g.v.e.
Melkvee	631	631	802	802	830	830
Jongvee	512	225	444	195	500	220
Mestvee	188	147	428	334	450	351
Totaal	1331	1003	1674	1331	1780	1401

Op een aantal bouw- en gemengde bedrijven werd in de afgelopen jaren het melkvee afgeschaft of uitgebreid. Het aantal melkveestapels bestaande uit minder dan 20 dieren verminderde van 50 tot 14, terwijl dat met 20 of meer dieren toenam van 7 tot 11. Het aantal rundveehouderijbedrijven nam toe van 5 tot 9; het aandeel van de rundveehouderijbedrijven in het totaalaantal melkkoeien steeg van 23% in 1973 tot 77% in 1978. Momenteel zijn er 16 bouw- en gemengde bedrijven met melkkoeien. Hiervan hebben er 9 minder dan 10 melkkoeien, 4 10-20 en 2 20 of meer. Het gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf bedraagt op de bouw- en gemengde bedrijven 11 en op de rundveehouderijbedrijven 69. Van de 9 rundveehouderijbedrijven hebben er 8 een ligboxenstal.

Wanneer de tendens tot specialisatie in hetzij akkerbouw, hetzij rundveehouderij zich op de groep bouw- en gemengde bedrijven verder doorzet, dan zouden de 3 bedrijven met minstens 20 melkkoeien het aantal dieren verder kunnen uitbreiden en de bedrijven met minder dan 10 dieren het melkvee kunnen afschaffen. Het aan-

1) 1 melkkoe = 1 g.v.e.; 1 stuks jongvee 1 jaar = 0,44 g.v.e.,
1 stuks mestjongvee en -stieren = 0,56 g.v.e. en 1 stuks
mest- en weidekoeien 2 jaar = 1 g.v.e.

tal bedrijven met melkkoeien zou dan verder afnemen van 25 in 1978 tot 16 in 1988, waarvan er 12 tot de rundveehouderijbedrijven behoren. Uitgaande van 830 melkkoeien in 1988, komt dit neer op gemiddeld 52 melkkoeien per bedrijf. In 1978 bedroeg dit aantal nog gemiddeld 32. Op de rundveehouderijbedrijven lag het gemiddeld aantal dieren per bedrijf toen echter ook al belangrijk hoger (69).

Het aantal stuks mestvee is tussen 1973 en 1978 sterk uitgebreid. Het mestvee kwam in 1978 vrijwel uitsluitend voor op bouw- en gemengde bedrijven. Verwacht mag worden dat het aantal stuks mestvee op de bouwbedrijven nog enigszins zal toenemen.

3.3.4 De intensieve veehouderij

Het aantal hoofdberoepsbedrijven met een tak van intensieve veehouderij liep terug van 65 in 1973 tot 16 in 1978. Vooral het aantal bedrijven met leghennen is sterk verminderd. Alleen het aantal bedrijven met mestkuikens steeg van 1 tot 3. Omdat er nogal wat kleine eenheden intensieve veehouderij voorkomen, mag een verdere teruggang van het aantal bedrijven met intensieve veehouderij worden verwacht. Anderzijds is het niet uitgesloten dat op een aantal bedrijven de intensieve veehouderij wordt uitgebreid. Ook tussen 1973 en 1978 is immers bij een sterke daling van het aantal eenheden intensieve veehouderij de produktieomvang toch ruim verdubbeld. Gelet op de afzetmogelijkheden wordt voor de komende 10 jaar gerekend op eenzelfde toeneming van de produktieomvang als in de afgelopen 5 jaar werd gerealiseerd. Dit komt neer op 1270 sbe in 1988.

3.3.5 De tuinbouw

De omvang van de tuinbouwproduktie was in 1978 nauwelijks groter dan in 1973. Aangezien geen belangrijke ontwikkelingen in de tuinbouw worden verwacht, wordt voor 1988 de omvang van deze produktietak geraamd op 550 sbe.

3.3.6 De totale produktieomvang

De hiervoor beschreven verwachte ontwikkelingen per produktietak zijn samengevat in tabel 3.8

Gelet op de veronderstellingen zal de produktie op de hoofdberoepsbedrijven in "De Pekela's" toenemen van ongeveer 20500 sbe in 1978 tot ongeveer 21300 sbe in 1988. Dit komt neer op een verwachte produktiegroei in de periode 1978-1988 van gemiddeld 0,4% per jaar, terwijl deze in de periode 1973-1978 gemiddeld 2,3 à 2,4% per jaar bedroeg.

Hoewel het aandeel van de akkerbouw in de totale produktieomvang ten opzichte van 1978 iets terug zal lopen, blijkt de akkerbouw de belangrijkste produktietak. Volgens de berekening in tabel 3.8 zal deze produktietak in 1988 ruim 74% van de totale produktieomvang voor zijn rekening nemen tegenover 77% in 1978. De aandelen van de rundveehouderij en de intensieve veehouderij zullen iets toenemen tot respectievelijk 17% en 6% in 1988.

Tabel 3.8 De verwachte ontwikkeling van de produktieomvang per produktietak

	1973	1978	1988
Sbe voor akkerbouw 1)	14916	15819	15864
Sbe voor rundveehouderij 2)	2433	3320	3669
Sbe voor intensieve veehouderij	400	835	1270
Sbe voor tuinbouw	534	549	550
Sbe totaal	18283	20523	21353

1) Exclusief voedergewassen.

2) Inclusief voedergewassen.

Uitgaande van de berekende produktieomvang van ongeveer 21300 sbe in een geraamd aantal bedrijven van 96 in 1988, zal de gemiddelde omvang per bedrijf in dat jaar 222 sbe bedragen. In 1978 en 1973 was dit respectievelijk 155 en 116 sbe. De berekening van het aantal bedrijven naar bedrijfsomvang is weergegeven in tabel 3.9. De berekening laat zien dat het aantal bedrijven kleiner dan 190 sbe verder zal afnemen, terwijl dat van 190 sbe en meer zal toenemen. Naar verwachting zal een akkerbouwbedrijf om aan één man een volwaardig inkomen te bieden een omvang van + 220 sbe 1) ofwel 50 à 60 ha moeten hebben. Bijna de helft van de bedrijven is dus in 1988.

Tabel 3.9 De hoofdberoepsbedrijven naar produktieomvang

Sbe per bedrijf	Aantal bedrijven			Percentage bedrijven		
	1973	1978	1988	1973	1978	1988
tot 110	85	48	16	53	36	17
110-150	45	30	10	29	23	10
150-190	15	24	13	10	18	14
190-250	6	14	15	4	11	16
vanaf 250	7	16	42	4	12	44
Totaal	158	132	96	100	100	100

3.4 De bedrijfsstructuur

In de afgelopen 5 jaar is door ontmenging het aandeel van de "zuivere" bouwbedrijven en de rundveehouderijbedrijven in het totaal aantal bedrijven toegenomen ten koste van het aandeel van de overige bouwbedrijven en de gemengde bedrijven. Verwacht mag wor-

1) In: "Landbouwverkenning" Ministerie van Landbouw, Den Haag 1977 pag. 54 en 55.

den dat deze ontwikkeling voorlopig nog zal doorgaan. Dit zou kunnen betekenen dat tegen 1988 ruim drie vierdedeel van de hoofdberoepsbedrijven in "De Pekela's" tot de "zuivere" akkerbouwbedrijven behoort. Op de tweede plaats zouden dan de rundveehouderijbedrijven komen (13%).

Tabel 3.10 De hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfstype

Bedrijfstype	Aantal bedrijven			Percentage bedrijven		
	1973	1978	1988	1973	1978	1988
"Zuivere" bouwbedrijven	111	95	74	70	72	77
Overige bouwbedrijven	23	17	6	15	13	6
Rundveehouderijbedrijven	5	9	12	3	7	13
Intensieve veeh. bedr.	1	1	1	1	1	1
Tuinbouwbedrijven	2	2	1	1	1	1
Gemengde bedrijven	16	8	2	10	6	2
Totaal	158	132	96	100	100	100

3.5 Het aantal arbeidskrachten

In 1978 werkten op de hoofdberoepsbedrijven nog 166 vaste mannelijke arbeidskrachten tegenover 213 in 1973. Het gemiddeld aantal vaste mannelijke arbeidskrachten per bedrijf daalde van 1,35 in 1973 tot 1,26 in 1978; het percentage eenmansbedrijven nam toe van 69 tot 76.

Voor 1988 wordt uitgegaan van 1 mannelijk bedrijfshoofd per bedrijf. Het aantal bedrijfshoofden zal dan 96 bedragen. In 1973 en 1978 werkten er per 100 bedrijven respectievelijk 19,6 en 18,9 zoons mee. Wanneer ook voor 1988 19 zoons per 100 bedrijven wordt aangehouden, komt het aantal meewerkende zoons in dat jaar op 18 neer. Het aantal overige arbeidskrachten verminderde van 17 in 1973 tot 9 in 1978. Dit aantal wordt voor 1988 geschat op 4. Er zullen dan in "De Pekela's" in 1988 op de hoofdberoepsbedrijven 118 vaste mannelijke arbeidskrachten werkzaam zijn, of gemiddeld 1,23 per bedrijf. De verwachte afnemings van het aantal vaste mannelijke arbeidskrachten komt voor de periode 1978-1988 neer op gemiddeld 3,3 à 3,4% per jaar tegenover een gerealiseerde afnemings van gemiddeld 4,9% per jaar in de periode 1973-1978.

Tabel 3.11 Verwachte ontwikkeling van het aantal arbeidskrachten

Categorie	1973	1978	1988
Bedrijfshoofden	165	132	96
Meewerkende zoons	31	25	18
Overige gezinsarbeidskrachten	4	3	4
Vreemde arbeidskrachten	13	6	
Totaal	213	166	118

3.6 De produktieomvang per bedrijf en per man

In de voorgaande paragrafen van dit hoofdstuk is weergegeven hoe naar verwachting het aantal hoofdberoepsbedrijven, de produktieomvang en het aantal arbeidskrachten zich in "De Pekela's" in de periode 1978-1988 zal ontwikkelen. Met behulp van deze gegevens kan de gemiddelde bedrijfsomvang en de gemiddelde produktieomvang per man in 1978 voor dit gebied worden berekend en vergeleken met de overeenkomstige kengetallen voor 1973 en 1978.

Tabel 3.12 Verwachte ontwikkelingen op de hoofdberoepsbedrijven

	1973	1978	1988	Jaarlijks groei- percentage	
				1973- 1978	1978- 1988
Aantal bedrijven	158	132	96	-3,5	-3,1
Aantal sbe	18283	20523	21353	+2,3	+0,4
Aantal arbeidskrachten	213	166	118	-4,9	-3,4
Aantal sbe per bedrijf	116	155	222	+6,0	+3,7
Aantal sbe per man	86	124	181	+7,6	+4,8

Het aantal hoofdberoepsbedrijven - en daarmee samenhangend het aantal arbeidskrachten - zal in de komende jaren naar verwachting trager afnemen dan in het jongste verleden. Omdat de akkerbouw de belangrijkste produktietak zal blijven en de intensiteit van het bouwlandgebruik naar verwachting maar weinig zal kunnen worden opgevoerd, zal ook de totale produktieomvang nog maar heel weinig kunnen groeien. Op grond hiervan zal ook de gemiddelde produktieomvang per bedrijf en per vaste mannelijke arbeidskracht in de jaren tot 1978 trager groeien dan in de periode 1973-1978.

SAMENVATTING

In de landbouw en de Veenkoloniën vindt een snel aanpassingsproces plaats. Zo vermindert het aantal arbeidskrachten en bedrijven sterk terwijl de produktie groeit. Hierna worden de belangrijkste ontwikkelingen die in dit rapport beschreven zijn samengevat.

Aantal bedrijven en aantal arbeidskrachten

Het aantal hoofdberoepsbedrijven in "De Pekela's" verminderde van 158 in 1973 tot 132 in 1978, d.w.z. met gemiddeld 3,5% per jaar. Ook het aantal nevenbedrijven nam af; nl. van 43 tot 30.

Van de hoofdberoepsbedrijven die vrijkwamen doordat het bedrijfshoofd het beroep beëindigde, werd ongeveer de helft als hoofdberoepsbedrijf voortgezet (meestal door een zoon) en ongeveer de helft opgeheven. Daarmee was beroepsbeëindiging de belangrijkste oorzaak van de vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven. Daarnaast werden echter ook nog een aantal bedrijven opgeheven wegens beroepsverandering en overige oorzaken.

Verwacht wordt, dat het aantal hoofdberoepsbedrijven in 1988 zal zijn afgenomen tot 96. Dit komt neer op een vermindering met gemiddeld 3,1% per jaar, wat iets geringer is dan in de periode 1973-1978.

Het aantal vaste mannelijke arbeidskrachten op de hoofdberoepsbedrijven verminderde van 213 in 1973 tot 166 in 1978, d.w.z. met gemiddeld 4,9% per jaar. Voor de toekomst wordt een tragere afnemning verwacht met gemiddeld 3,4% per jaar tot 118 in 1988. Het gemiddeld aantal arbeidskrachten per bedrijf zal dan ook nog iets geringer worden: in 1973 1,35, in 1978 1,26 en in 1988 naar verwachting 1,23.

Bedrijfsoppervlakte, grondmobiliteit en rechtsvorm grondgebruik

De geregistreerde oppervlakte cultuurgrond is 4557 ha in 1978. Hiervan hadden de hoofdberoepsbedrijven in 1978 4373 ha in gebruik, dat is 96%. Verwacht wordt, dat de oppervlakte cultuurgrond op de hoofdberoepsbedrijven in 1988 + 4340 ha zal bedragen. De gemiddelde oppervlakte per hoofdberoepsbedrijf, die steeg van 27 ha in 1973 tot 33 ha in 1978, zal dan in 1988 45 ha bedragen.

In de periode 1973-1978 is bijna 1200 ha cultuurgrond, dat is ruim een vierdedeel van alle cultuurgrond, van gebruiker gewisseld. Bijna de helft van deze wisseling vond plaats in het kader van de bedrijfsoverdracht. De overige van gebruiker gewisselde

grond kwam "aan de markt" door opheffing van bedrijven en door bedrijfsverkleining. Het betreft hier bijna 15% van de totale oppervlakte cultuurgrond in 1973. In de komende 10 jaar zal door het verdwijnen van hoofdberoeps- en nevenbedrijven te zamen waarschijnlijk ongeveer 885 ha cultuurgrond naar andere bedrijven kunnen overgaan ofwel bijna 2% per jaar.

Op de hoofdberoepsbedrijven was 72% van de oppervlakte cultuurgrond in eigendom bij de gebruiker. Bovendien werd 8% gepacht van familie, zodat slechts 20% van de cultuurgrond van vreemden werd gepacht.

Grondgebruik, bedrijfstype en produktie

In 1978 was op de hoofdberoepsbedrijven 93% van de oppervlakte cultuurgrond in gebruik als bouwland. De rest bestond nagenoeg geheel uit grasland. Dit grasland werd overwegend als tijdelijk grasland geëxploiteerd. Sinds 1973 is er in de bouwland-graslandverhouding nauwelijks iets veranderd. Ook in de komende jaren wordt hierin geen verandering van betekenis verwacht.

De akkerbouw is de belangrijkste produktietak in dit gebied. Ruim de helft van de totale oppervlakte bouwland op de hoofdberoepsbedrijven werd zowel in 1973 als in 1978 ingenomen door de teelt van fabrieksaardappelen. Tussen 1973 en 1978 is de verbouw van suikerbieten en snijmais toegenomen ten koste van de graanteelt. De oppervlakte overige akkerbouwgewassen, hoewel sinds 1973 toegenomen, was in 1978 gering. In de komende jaren is een verdere uitbreiding van de teelt van suikerbieten, snijmais en overige gewassen denkbaar ten koste van de granen. Naar verwachting zal echter ook in 1988 de helft van het bouwland worden ingenomen door fabrieksaardappelen. De produktieomvang van de akkerbouw (exclusief groenvoedergewassen) is gestegen van 14916 sbe in 1973 tot 15819 sbe in 1978, d.w.z. met gemiddeld 1,2% per jaar. Door de teruggang van de oppervlakte marktbaar akkerbouwgewassen wordt verwacht dat de produktieomvang van de akkerbouw in 1988 ongeveer even groot zal zijn als in 1978.

Na de akkerbouw komt de rundveehouderij in dit gebied op de tweede plaats. Sinds 1973 is de oppervlakte grasland op de hoofdberoepsbedrijven met 5 ha toegenomen tot 278 ha in 1978. De oppervlakte voedergewassen steeg dank zij de teelt van snijmais van 13 ha in 1973 tot 106 ha in 1978. Voor de toekomst wordt verwacht, dat de oppervlakte grasland + voedergewassen een toeneming laat zien van 384 ha in 1978 tot $\pm$ 415 ha in 1988. Het aantal hoofdberoepsbedrijven met melkkoeien is afgenomen van 57 in 1973 tot 25 in 1978. De afneming van het aantal bedrijven met melkvee, gepaard gaande met een uitbreiding van het aantal melkkoeien van 631 tot 802, resulteerde in een toeneming van het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf van 11 in 1973 tot 32 in 1978. Wanneer - zoals verwacht wordt - het proces van ontmenging zich voortzet, dan kan het aantal bedrijven met melkvee verder afnemen tot 16 in 1988.

Bij een geringe uitbreiding van het aantal melkkoeien zal het gemiddeld aantal dieren per bedrijf in dat jaar stijgen tot 52. Verder wordt ook nog een uitbreiding van het aantal stuks mestvee op de bouwbedrijven verwacht. De ontwikkelingen in de rundveehouderij (inclusief voedergewassen) resulteerden in een toeneming van de produktieomvang van 2433 sbe in 1973 tot 3320 sbe in 1978, d.w.z. met gemiddeld 6,4%, per jaar. Voor de komende jaren wordt een verdere groei van de produktieomvang verwacht met gemiddeld 1,0% per jaar tot 3669 sbe in 1988.

Het aantal hoofdberoepsbedrijven met een tak van intensieve veehouderij liep terug van 65 in 1973 tot 16 in 1978. Desondanks is de produktieomvang van de intensieve veehouderij gestegen van 400 sbe in 1973 tot 935 sbe in 1978. Verwacht wordt een verdere teruggang van het aantal bedrijven met een tak van intensieve veehouderij, gepaard gaande met een groei van de produktieomvang tot 1270 sbe in 1988. De intensieve veehouderij zal vooral voorkomen op bouwbedrijven.

De omvang van de tuinbouwproduktie was in 1978 nagenoeg gelijk aan die in 1973. Aangezien geen belangrijke ontwikkelingen in deze produktietak worden verwacht, wordt voor 1988 een produktieomvang van 550 sbe aangehouden.

In 1978 behoorde in "De Pekela's" 72% van de hoofdberoepsbedrijven tot de "zuivere" akkerbouwbedrijven, 13% tot de overige bouwbedrijven, 7% tot de rundveehouderijbedrijven en 6% tot de gemengde bedrijven. Door het opgetreden proces van ontmenging en specialisatie is sinds 1973 het aandeel van de "zuivere" bouwbedrijven en de rundveehouderijbedrijven in het totaalaantal bedrijven toegenomen ten koste van het aandeel van de overige akkerbouwbedrijven en de gemengde bedrijven. Aangezien wordt verwacht dat dit proces zich ook in de komende jaren zal voortzetten, zal in 1988 77% van de hoofdberoepsbedrijven tot de "zuivere" bouwbedrijven kunnen behoren en 13% tot de rundveehouderijbedrijven.

Produktieomvang totaal, per bedrijf en per man

De totale produktieomvang op de hoofdberoepsbedrijven in "De Pekela's" is tussen 1973 en 1978 met gemiddeld 2,3% per jaar toegenomen. Alle produktietakken - de tuinbouw uitgezonderd - droegen hiertoe bij. In de komende jaren wordt echter geen groei verwacht van de produktieomvang van de belangrijkste produktietak in dit gebied: de akkerbouw. Alleen de produktieomvang van de rundveehouderij en de intensieve veehouderij zal toenemen, zij het in een trager tempo dan in de afgelopen 5 jaar. Per saldo zal de totale produktieomvang tot 1988 dan ook met niet meer dan 0,4% per jaar groeien.

De gemiddelde produktieomvang per bedrijf is toegenomen van 116 sbe in 1973 tot 155 sbe in 1978, d.w.z. met gemiddeld 6,0% per jaar. Aangezien voor de komende 10 jaar zowel een tragere afnem

van het aantal bedrijven als een tragere groei van de totale produktieomvang wordt verwacht, zal ook de gemiddelde produktieomvang per bedrijf in geringere mate stijgen, nl. met 3,7% per jaar tot 222 sbe in 1988.

Het aantal sbe per vaste mannelijke arbeidskracht is op de hoofdberoepsbedrijven toegenomen van 86 in 1973 tot 124 in 1978. In de komende jaren wordt een geringere groei verwacht van de totale produktieomvang en een geringere afneming van het aantal arbeidskrachten. Dit resulteert in een toeneming van het aantal sbe per vaste mannelijke arbeidskracht die geringer zal zijn dan in de periode 1973-1978. De groei van het aantal sbe per vaste mannelijke arbeidskracht zal dan ook afnemen van gemiddeld 7,6% per jaar in de periode 1973-1978 tot gemiddeld 4,8% per jaar in de periode 1978-1988.

Bijlage 1. Toelichting op enige veel gebruikte termen

1. Telplichtige geregistreerden

De bij de districtsbureauhouders in de administratie opgenomen personen en instellingen die een agrarisch bedrijf hebben met een omvang van minstens 10 standaardbedrijfseenheden.

2. Beroepsgroepen

Hoofdberoepsbedrijven = A+B-bedrijven:

A: het bedrijfshoofd besteedt zijn arbeidstijd geheel aan het eigen bedrijf.

B: meer dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen bedrijf besteed, tevens heeft het bedrijfshoofd een nevenberoep.

Nevenbedrijven = C, D en S-bedrijven:

C: minder dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen bedrijf besteed;

D: rustende agrariërs of rustende niet-agrariërs met grondgebruik.

S: speciale dan wel afwijkende bedrijven.

3. Standaardbedrijfseenheden (sbe)

Standaardbedrijfseenheden zijn een maat voor de economische betekenis van agrarische produktietakken op basis van de benodigde inzet van arbeid, grond en kapitaal. Ook de omvang van een agrarisch bedrijf of een onderdeel van een dergelijk bedrijf kan in sbe worden uitgedrukt.

Voornaamste gewassen en dieren

	Sbe per ha		Sbe per dier
Granen	2,5	jongvee	0,7
Fabrieksaardappelen	4,5	melkvee	2,5
Consumptieaardappelen (klei)	7,5	mestvee	0,7
Suikerbieten	6,5	fokzeugen	1,4
Snijmais	3,5	mestvarkens	0,18
Voederbieten	4,5	mestkuikens (1000)	3,5

4. Grootveeëenheden (g.v.e.)

Een g.v.e. komt overeen met de jaarlijkse voedernorm (in ZW) van een volwassen melkkoe van 550 kg levend gewicht met een dagproduktie van 15 liter en 4% vet. Het veebestand wordt daarbij als volgt "gewogen":

1 koe = 1 g.v.e. 1 stuks mestvee = 0,7 g.v.e.
1 stuks jongvee = 0,4 g.v.e. 1 schaap = 0,1 g.v.e.

5. Bedrijfstypen

Voor de indeling in bedrijfstypen is per bedrijf het aantal sbe berekend voor de akkerbouw, de rundveehouderij, de intensieve veehouderij en de tuinbouw. Afhankelijk van het percentage sbe dat per bedrijf voor deze onderdelen werd gevonden, zijn de hoofdberoepsbedrijven ingedeeld in de volgende "bedrijfstypen":

1. "Zuivere" akkerbouwbedrijven : 80% of meer van de sbe voor akkerbouw;
2. Overige akkerbouwbedrijven : 60-80% van de sbe voor akkerbouw;
3. Rundveehouderijbedrijven : 60% of meer van de sbe voor rundveehouderij;
4. Intensieve veehouderijbedrijven : 60% of meer van de sbe voor intensieve veehouderij;
5. Tuinbouwbedrijven : 60% of meer van de sbe voor tuinbouw;
6. Gemengde bedrijven : geen enkel bedrijfs onderdeel 60% of meer van de totale bedrijfsomvang.

6. Beroepsbeëindiging

Beëindiging van de beroepsperiode door de oudere generatie waarna overdracht van het bedrijf aan de jongere generatie. Bij ontbreken van een opvolger, opheffing van het bedrijf of na inkrimping van de bedrijfsomvang voortzetting van het bedrijf in de D-groep als rustend agrariër.

7. Beroepsverandering

Het gaan uitoefenen van een ander hoofdberoep dan land- of tuinbouwer. Wordt het grondgebruik en/of het vee (gedeeltelijk) aangehouden, dan blijft men geregistreerd in groep C. Wordt het bedrijf geheel opgeheven of ingekrompen tot minder dan 10 sbe, dan verdwijnt het uit de registratie.

8. "Blijvers" en "wijkers"

Als blijvers zijn aangemerkt die bedrijven welke op grond van hun omvang, hun groei in het jongste verleden, hun ligging en gebouwensituatie, de kwaliteit van hun ondernemer en/of de opvolger, de financiële mogelijkheden en de productieomstandigheden in de komende 10 jaar zullen blijven voortbestaan. Niet alle bedrijven die als blijvers zijn aangemerkt hebben een opvolger in de familiekring. Het betreft in die gevallen echter bedrijven van een zodanige omvang, etc. dat wanneer het huidige bedrijfshoofd ermee ophoudt er zeker gegadigden voor zullen komen opdagen.

Bijlage 2. De verdeling van de bedrijven naar oppervlakte en omvang per beroepsgroep en per bedrijfstype

Bedrijfsoppervlakte c.q. bedrijfsomvang	Aantal hoofdberoepsbedrijven										Aantal neven- bedrijven			
	zuivere bouw- bedrijven		overige bouw- bedrijven		rundvee- houderij- bedrijven		intensieve veehouderij- bedrijven		tuinbouw- bedrijven		gemengde bedrijven		totaal	
	'73	'78	'73	'78	'73	'78	'73	'78	'73	'78	'73	'78	'73	'78
tot	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5 ha	-	1	-	2	-	-	1	-	1	1	-	-	2	1
10 ha	-	5	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	2	5
15 ha	12	15	4	-	1	1	-	-	-	-	3	-	20	6
20 ha	10	6	-	3	2	-	-	-	-	-	6	2	18	11
30 ha	51	33	14	4	2	2	-	-	-	-	4	4	71	43
40 ha	24	22	4	6	-	5	-	-	-	-	-	1	28	34
50 ha	7	14	-	1	-	1	-	-	-	-	2	1	9	17
70 ha	4	9	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	9
100 ha	2	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4
vanaf 100 ha	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2
Totaal	111	95	23	17	5	9	1	1	2	2	16	8	158	132
tot	7	4	-	1	-	-	1	-	-	-	1	-	9	5
50 sbe	14	7	3	-	-	-	-	-	-	-	3	-	20	7
70 sbe	28	7	1	1	-	-	-	-	-	-	1	-	30	8
90 sbe	18	23	4	3	1	1	-	-	-	-	3	1	26	28
110 sbe	18	11	8	4	2	-	-	-	-	-	-	1	28	16
130 sbe	10	12	2	2	-	-	-	-	-	-	5	-	17	14
150 sbe	9	18	4	2	1	-	-	-	-	1	1	3	15	24
190 sbe	3	7	-	3	1	2	-	1	-	-	2	1	6	14
250 sbe	3	1	1	-	-	4	-	-	2	1	-	2	6	8
vanaf 350 sbe	1	5	-	1	-	2	-	-	-	-	-	-	1	8

Bijlage 3. Ontwikkeling van het aantal hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfsoppervlakte

	tot 10	Oppervlakte in ha				Totaal
		10-20	20-30	30-50	50 en meer	
Aantal in 1973	4	38	71	37	8	158
Uit de groep gegaan 1)	-	13	10	4	-	28
Gebleven bedrijven	3	25	61	33	8	130
Naar andere oppervlakteklasse	-	10	23	8	-	
Uit andere oppervlakteklasse	+	2	5	25	7	
Gebleven bedrijven in 1978	5	17	43	50	15	130
In de groep gekomen 2)	1	-	-	1	-	2
Aantal in 1978	6	17	43	51	15	132
Gebleven bedrijven: totaal	3	25	61	33	8	130
- zelfde oppervlakteklasse gehouden	3	15	38	25	8	89
- naar andere oppervl. kl. (horizontaal)	-	10	23	8	-	41
Tot 10 ha		-	-	-	-	-
10 - 20 ha	2		4	4	-	10
20 - 30 ha	-	2		21	-	23
30 - 50 ha	-	-	1		7	8
50 ha en meer	-	-	-	-	-	-
Uit andere oppervlakteklasse (verticaal)	2	2	5	25	7	41

1) Nevenbedrijf geworden of opgeheven.

2) Gesticht of voorheen nevenbedrijf.

Bijlage 4. Ontwikkeling van het aantal hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfstype

	Bedrijfstype					Totaal
	zuivere bouw- bedrijven	overige bouw- bedrijven	rundvee- houderij- bedrijven	intensieve- veehouderij- bedrijven	tuinbouw- bedrijven	
Aantal in 1973	111	23	5	1	16	158
Uit de groep gegaan 1)	-	4	-	1	3	28
Gebleven bedrijven	91	19	5	-	13	130
Naar ander type	-	11	2	-	10	
Uit ander type	+	10	6	-	5	
Gebleven bedrijven in 1978	94	17	9	-	8	130
In de groep gekomen 2)	+	1	-	1	-	2
Aantal in 1978	95	17	9	1	8	132
Gebleven bedrijven: totaal	91	19	5	-	13	130
- zelfde type gebleven	84	8	3	-	3	98
- naar ander type (horizontaal)	7	11	2	-	10	30
Zuivere bouwbedrijven		4	-	-	3	7
Overige bouwbedrijven	5		4	-	2	11
Rundveehouderijbedrijven	2	-		-	-	2
Intensieve veehouderijbedrijven	-	-	-	-	-	-
Tuinbouwbedrijven	-	-	-	-	-	-
Gemengde bedrijven	3	5	2	-	-	10
Uit ander type (verticaal)	10	9	6	-	5	30

1) Nevenbedrijf geworden of opgeheven.

2) Gesticht of voorheen nevenbedrijf.

Bijlage 5. Ontwikkeling van het aantal hoofdberoepsbedrijven in de periode 1973-1988

Leeftijds- klasse 1973	1973-1978				1978-1983				1983-1988			
	Aant. be- dr. 1973	roeps- verand.	Rust, ziekte overl.	Toe- tre- ding +	Aant. be- dr. 1978	roeps- verand.	Rust, ziekte overl.	Toe- tre- ding +	Aant. be- dr. 1983	roeps- verand.	Rust, ziekte overl.	Toe- tre- ding +
		-	-			-	-			-	-	
					1)				1)			
tot 25 jr.	1	-	-	5	6	-	-	4,4	4,4	-	-	3,8
25-30 jr.	7	1	1	4	9	-	-	3,5	9,5	-	-	3,0
30-35 jr.	19	-	1	4	22	0,9	0,5	3,5	11,6	0,4	0,5	3,0
35-40 jr.	11	-	1	4	14	0,6	0,7	0,9	13,6	0,5	0,6	0,8
40-45 jr.	16	1	1	1	15	0,6	0,8	-	13,6	0,5	1,2	-
45-50 jr.	29	3	-	-	26	1,6	2,4	-	22,0	-	9,8	-
50-55 jr.	24	1	2	-	21	-	9,3	-	11,7	-	10,9	-
55-60 jr.	27	1	12	-	14	-	13,0	-	1,0	-	1,0	-
60-65 jr.	14	-	13	-	1	-	1,0	-	0,8	-	0,8	-
65-70 jr.	5	-	4	-	4	-	3,2	-				
70 jr. e.o.	5	-	2	-		-	-	-				
Totaal	158	7	37	18	132	4,1	32,0	15,3	111,7	2,8	26,7	13,6
												95,8

1) Iedere vijfjaarlijkse periode schuiven de leeftijdsklassen één regel hoger.